

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ЛЮБАВІНА ЮЛІЯ ВАЛЕРІЇВНА

Допускається до захисту:
завідувач кафедри політології
та державного управління
д. політ.н., доцент

Чальцева О.М.

« _____ » _____ 2022р.

**СОЦІАЛЬНА СТРАТИФІКАЦІЯ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ
ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ**

Спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування
Кваліфікаційна робота

Наукові керівники:

Чальцева О.М., завідувач кафедри
політології та державного управління,

д.політ.н., доцент

Ягунов Д.В., д.політ.н., доц,

доцент кафедри політології

та державного управління

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали/за шкалою ECTS/за національною
шкалою)

Голова ЕК:

Василюк С. М. _____
(підпис)

АНОТАЦІЯ

Любавіна Юлія Валеріївна. Соціальна стратифікація як чинник соціальної політики держави

Соціальна політика є складовою внутрішньої політики держави. Вона спрямована на забезпечення добробуту громадян через надання їм можливості отримати необхідні матеріальні, культурні та духовні блага. Соціальна політика має специфічні особливості, такі як гуманістичне спрямування, орієнтованість на розвиток людини. Соціальна політика є методом державного регулювання ринкової економіки шляхом розподілу і перерозподілу суспільних благ та розбудови відносин між працівниками при їх створенні. Політика держави повинна бути спрямована як на соціальне забезпечення, соціальну допомогу, житлові програми, охорону здоров'я, освіту, так і на підтримку соціально орієнтованих сфер діяльності, зокрема харчову та легку промисловість.

Актуальним завданням є цифровізація роботи соціальних служб з метою створення комфортних умов отримання соціальної допомоги людям, які її потребують.

Ключові слова: соціальна стратифікація, соціальна нерівність, соціальна структура суспільства, соціальні групи, заробітна плата, активна та пасивна соціальна політика.

Lyubavina Yulia. Valeriivna Social Stratification as a factor of Social Policy of the State.

It crucially depends on the state of the country's economy. The implementation of social policy of the state is based on meeting the material, cultural and spiritual needs of citizens, the formation of harmoniously developed members of society. Social policy is a method of state regulation of a market economy through the distribution and redistribution of public goods. Under market conditions, the state is forced to redistribute profits from economic activities in order to protect vulnerable populations. The purpose of such distribution is to eliminate the differentiation of incomes, social

protection of those citizens who due to objective and subjective reasons cannot ensure a decent existence. Social policy not only redistributes material and cultural goods, but also regulates the relations of workers in their creation. There is a direct relationship between economic growth and social progress in society. The effectiveness and efficiency of the social policy of the state crucially depends on the state of the national economy. Social and economic policies constitute the domestic policy of the state, so the effectiveness of implementation depends on their balance. Social policy of the state has an active and passive component.

The urgent task is to digitize the work of social services in order to create comfortable conditions for receiving social assistance to people who need it. The social policy of the state is implemented through social programs based on the legal framework of the country, which ensures the satisfaction of social needs, social protection, social security, and this, in turn, contributes to the establishment of social justice in civil society.

Keywords: poverty, social inequality, social structure of society, social groups, wage, active and passive social policy.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ.....	8
1.1. Операціональні поняття дослідження.....	8
1.2. Методологічні підходи дослідження проблеми.....	20
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ СУТНІСТЬ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....	33
2.1. Складові і характерні ознаки соціальної політики	33
2.2. Моделі соціальної політики в демократичних країнах	37
РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ.....	45
3.1. Нормативна основа соціальної політики в Україні.....	45
3.2. Соціальна стратифікація як детермінанта соціальної політики в Україні.....	49
ВИСНОВКИ	57
СПИСКИ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	63

ВСТУП

Актуальність. Для сучасної України характерним є високий рівень соціальної нерівності і бідність значної частини населення. Економічна криза і війна тільки зробили ці проблеми більш гострими та болючими. У сучасних умовах метою соціальної політики держави в Україні є забезпечення рівня життя населення відповідно до стандартів Європейського Союзу. Тривалий перехідний період до ринкової економіки, нестабільність в економіці призвели до появи соціальних проблем у суспільстві, таких як диференціація доходів населення, стрімке поширення бідності, поява внутрішньо переміщених осіб, раптова бідність громадян та ін. На вирішення цих проблем повинна бути спрямована соціальна політика України на сучасному етапі ринкової економіки.

Ступінь наукової розробки проблеми. Проблеми соціальної стратифікації є предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних учених. Серед них у першу чергу слід назвати В. Броницьку, Л. Ільчука, І. Кириченко, А. Колота, Е. Лібанову, В. Опалько, С. Полякову, А. Реут, С. Тютюнникову, Н. Холода, О. Чернегу, Л. Шевченко, В. Юрчишина та ін.

Питання соціальної політики держави розглядались у працях таких учених, як: Ганслі Т.М., Квітка А.В., Колот А.М, Климанська Л.Д., Лопушняк Г.С., Мних М.В., Моторнюк У.І., Савка В.Є., Скуратівський В.А., Хома Н.М. та ін. Загальні методологічні та методичні підходи до формування соціальної політики держави наведено у джерелах. Моделі соціальної політики розглянуті в роботах О.Бутнік, В. Намчук, Н. Хома, О. Новікової, М. Головатого, А. Шечука і багатьох інших науковців.

Незважаючи на широке коло наукових досліджень в цій сфері, вказані проблеми потребують подальшого розгляду та вдосконалення.

Висловлені в науці точки зору різняться залежно від галузі знань навіть серед представників однієї галузі, характеризуються акцентуванням уваги на окремих аспектах соціальної політики. Вчені по-різному визначають сутність, функції, основні завдання, принципи, сфери соціальної політики, її суб'єкти, об'єкти, засоби здійснення тощо. Це пояснюється певною мірою відсутністю

комплексного законодавчого врегулювання концептуальних положень соціальної політики в Україні, що зумовлює необхідність формулювання конкретних пропозицій у цій сфері.

Мета дослідження: визначити вплив соціальної стратифікації на формування соціальної політики держави.

Предмет дослідження: соціальна стратифікація як чинник соціальної політики держави.

Об'єкт: формування і реалізація соціальної політики держави під впливом фактору соціальної стратифікації.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити низку задач:

- проаналізувати і уточнити категоріальний апарат дослідження проблеми: “соціальна стратифікація”, “середній клас”, “маргінальні групи”, “стабільність (нестабільність)” політичної системи та “політичний ризик”, «соціальна політика»;
- визначити і пояснити можливості застосування поліваріантних методологічних підходів задля пояснення проблеми дослідження;
- проаналізувати сутність і структуру соціальної політики;
- проаналізувати моделі соціальної політики в країнах з розвинутими ринковими відносинами. На підставі проведеного аналізу зробити висновок щодо імплементації позитивного досвіду в Україні;
- розглянути нормативну основу соціальної політики в Україні;
- визначити напрями і проблеми соціальної політики в Україні.

В роботі були використані наступні методи аналізу:

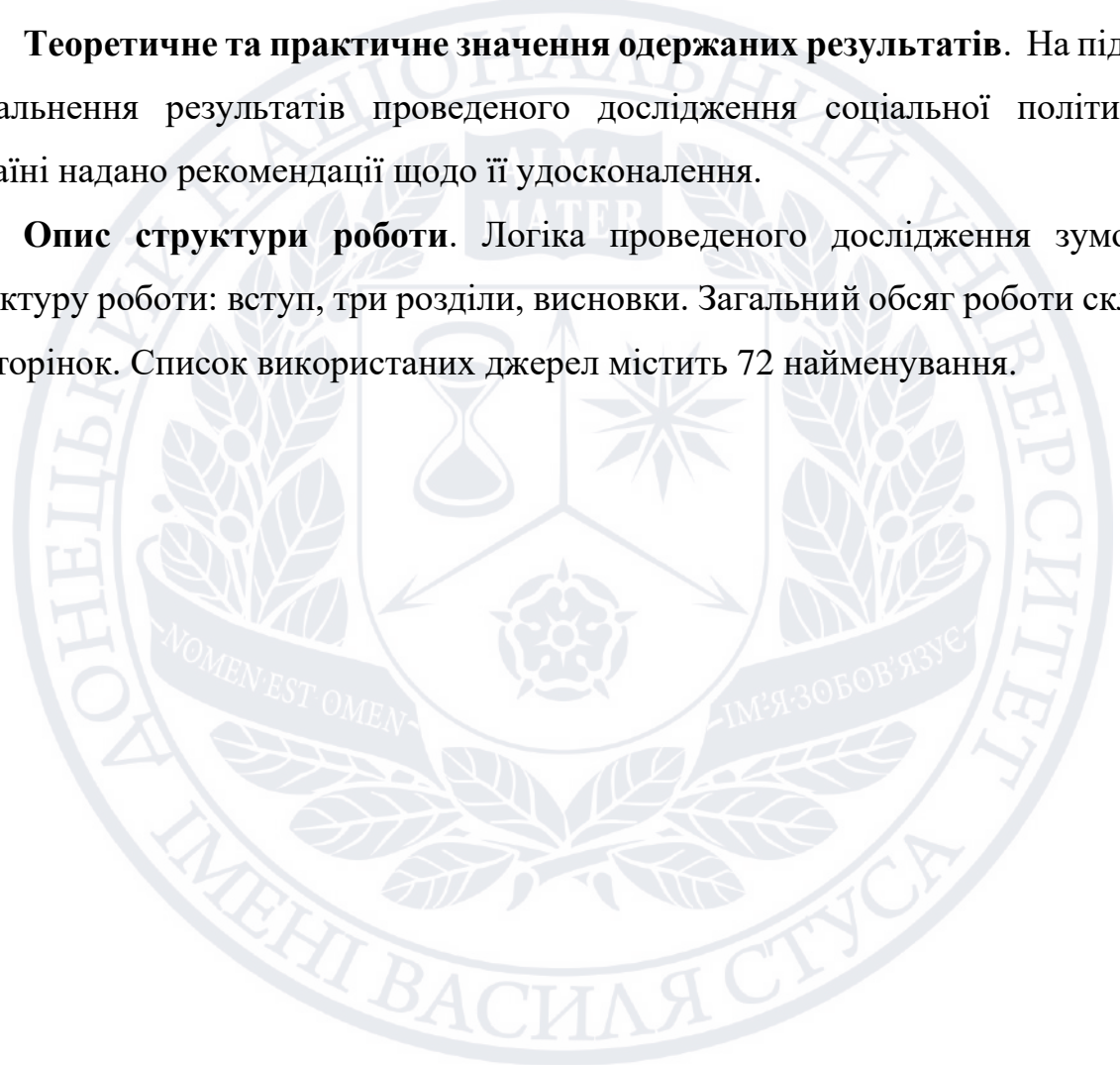
- історико-правовий метод (його використання надало можливість розглянути еволюцію категорії «соціальна держава», «соціальна стратифікація»);
- метод логіко-діалектичний (надав змогу дослідити закономірності та отримати нові знання про найважливіші аспекти та природу правового регулювання соціальної політики);
- загальнонауковий структурно-функціональний метод (для аналізу функціонування соціальної політики в системі державного управління);

- метод аналізу та синтезу (для формування концептуальних положень соціальної політики);
- загальнонауковий системний метод (використаний при розробці моделі соціальної політики в системі публічного управління у сучасних умовах з урахуванням специфіки соціальної стратифікації в державі).

Використання цих інструментів у сукупності забезпечили досягнення поставленої мети та достовірність отриманих результатів.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. На підставі узагальнення результатів проведеного дослідження соціальної політики в Україні надано рекомендації щодо її удосконалення.

Опис структури роботи. Логіка проведеного дослідження зумовила структуру роботи: вступ, три розділи, висновки. Загальний обсяг роботи складає 69 сторінок. Список використаних джерел містить 72 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ

1.1. Операціональні поняття дослідження

Одним з важливіших умов обґрунтування будь-якої теми є відокремлення понять та їх операціоналізація. Для найбільш повного висвітлення проблеми соціальної стратифікації українського суспільства як фактора політичної нестабільності необхідно визначитись з такими поняттями “соціальна стратифікація”, “середній клас”, “маргінальні групи”, “стабільність (нестабільність)” політичної системи та “політичний ризик”, «соціальна політика».

Багато авторів надавали своє розуміння поняттю соціальної стратифікації, наведемо деякі з них. Так, відомий російський соціолог П.Сорокін розумів під соціальною стратифікацією диференціацію деякої даної сукупності людей (населення) на класи у ієрархічному ранзі [57,с.302].

Вона знаходить вираження у існуванні вищих і нижчих прошарків. Її основа і сутність – у нерівномірному розподілі прав і привілеїв, відповідальності та зобов’язаності, наявності та відсутності соціальних цінностей, влади та впливу серед членів тієї чи іншої спільності.

Конкретні форми соціальної стратифікації різноманітні та багаточисельні. Так, П.Сорокін виділяє стратифікацію за різними ознаками. Якщо економічний статус у членів суспільства не однаковий, тобто виділяються бідні та багаті, то таке суспільство економічно розташоване, незважаючи на режим і ту ідеологію, яку воно сподіває. Якщо в межах групи існують ієрархічно різні ранги у змісті авторитетів престижу, знань та почестей і існують керівники і підлеглі, то це означає, що група політично диференційована. Якщо члени суспільства розподілені на групи за родом їх діяльності, заняттями і деякі заняття, професій поділяються на більш престижні у порівнянні з іншими і якщо члени професійної

групи поділяються на керівників різного рангу та підлеглих, то така група професійно диференційована. Таким чином, П.Сорокін пропонує стратифікувати населення за різними ознаками та показати тим самим різноманітний поділ населення .

Карл Маркс, німецький філософ і соціолог, вкладає в поняття стратифікація розподіл населення на класи, де під класом розуміє групу людей, що знаходиться у прямому підпорядкуванні до засобів виробництва – засобами, що забезпечують життя [54, с.18]. У теорії Маркса існують два головних класи в суспільстві – ті хто володіє засобами виробництва і ті хто їх не має, однак він зауважує, що реально існуючі системи набагато складніші і тому він додає до двох основних класів і інші, які називає “проміжними класами”. Особливу увагу приділяє він економічному розшаруванню, тому клас співвідноситься лише з умовами, які дозволяють мати більший доступ до матеріальних винагород. Таким чином, тут стратифікація полягає лише у економічному розташуванні, яка є найбільш важливою.

Відомий соціолог Макс Вебер базує своє розуміння стратифікації на підході Маркса, але модифікує і розвиває його. Вебер зауважує, що клас базується не лише на розподілі контролю (або його відсутності) за засобами виробництва, а й від економічних розбіжностей, що не пов’язані із власністю (професійне майстерство і кваліфікація). Також Вебер встановлює дві інші підстави стратифікації – статус і партійна приналежність. Статус характеризується розбіжностями між соціальними групами за соціальним престижем, якими вони володіють один відносно іншого. Статус залежить від суб’єктивних оцінок людьми соціальних розбіжностей. Він залежить від стиля життя, якою додержується група. “Партія” є важливим аспектом влади і тому може впливати на стратифікацію незалежно від класової та статусної приналежності. “Партія” визначає групу людей, які разом працюють, тому що вони мають спільні витоки, мету та інтереси. Таким чином, Вебер пропонує гнучке підґрунтя для аналізу стратифікації, що базується не лише на економічних, а й статусних і партійних видах розшарування [5, с.117-119].

Стратифікація, за англійським соціологом і політологом Е.Гідденсом, визначена як структурування нерівності між різними групами людей. Суспільства можуть складатися із “страт у певній ієрархії з найбільш привілейованими народами на верхівці і найбільш привілейованими у підґрунті” [7, с.112-113].

Таким чином, аналізуючи вищезгадані трактування, під соціальною стратифікацією слід розуміти розшарування суспільства на верстви чи класи за економічними, політичними, демографічними та іншими ознаками.

Визначаючи поняття “стратифікація” слід звернути увагу не лише на різницю між економічним положенням і професіями, але й на динамічні зміни у соціумі. “Соціальна мобільність” – це будь-який перехід індивіда чи соціального об’єкту (цінності), тобто всього того, що створено чи модифіковано людською діяльністю, з однієї соціальної позиції в іншу [57,с.373]. “Соціальна мобільність” буває горизонтальною та вертикальною. Горизонтальна мобільність представляє собою перехід індивіда чи соціального об’єкту з однієї соціальної групи в іншу, що знаходиться на одному рівні (територіальна, релігійна, політична, професійна без зміни у вертикальних позиціях) [57,с.375].

Вертикальна мобільність – переміщення індивіда чи соціальної групи з одного соціального шару в інший. Вертикальна мобілізація є сходження цілої групи, тобто набуття нового положення, підвищення добробуту та т.д.) та низходження (індивідуальний спад, чи спад або дезінтеграція цілої групи – пониження статус падіння рівня доходів та інші) [14,с.375].

Суспільство не може існувати без мобільності, може бути різний рівень мобільності. Вертикальна мобільність не вільно існує, вона майже завжди має певний опір суспільства чи конкретної її частини.

Стратифікація є характеристикою будь-якого суспільства. Вона завжди притаманна суспільству, адже кожне суспільство має свої особливості стратифікації та мобільності мас.

Наступне поняття “середній клас” з’явилося досить давно. Спочатку їм позначали сукупність суспільних груп, які зайняли проміжне положення між

класами суспільства. У країнах Західної Європи 18 століття із середнім класом себе ідентифікували третій стан, у 19 столітті – дрібна і середня буржуазія, багаті селяни та ремісники, у 20 столітті – високосплатчуемі “білі комірці”, менеджери. До теперішнього часу зміст “середнього класу” як складного соціального утворення набув значних змін. Сьогодні у західних суспільствах у склад середнього класу поряд із “старими” традиційними верствами входять “нові” верстви. “Старі” верстви включають в себе дрібних і середніх приватних власників, більшість селян та фермерів. “Нові” верстви у середньому класі складаються з осіб, що володіють інтелектуальною власністю, розвиненими навичками складної трудової діяльності масової інтелігенції, особливо інженерно-технічної, висококваліфікованих робітників і т.д. “Нові” верстви середнього класу є носіями знань. У розвинених країнах вони складають ядро середнього класу. Важливіша відмінність “нових” верств від “старих”, традиційних в складі середнього класу складається з того, що вони є найманими робітниками, що продають робочу силу, але за ціною, що суттєво перевищує її ринкову вартість. Разом з тим, “старі” і “нові” верстви у середньому класі розрізняються за цілими орієнтаціями, за співвідношенням традиціоналізму і новаторства, за способом та стилем життя, культури та психології [11,с.30-31].

На протязі останніх десятиліть у західних країнах різко змінилось кількісне і якісне співвідношення класу власників і класу найманих працівників. У результаті, сьогодні переважна більшість населення (до 80%) вважає себе середнім класом. Це – масова та економічно активна частина населення. Критеріями приналежності до середнього класу є солідний дохід, володіння матеріальною власністю або інтелектуальною, культурним капіталом, що дозволяє реалізувати високий рівень освіти, кваліфікації і культури, високий престиж у суспільстві. У розвинутих країнах середній клас складає основу соціальної і політичної стабільності в суспільстві. У свій час Аристотель вважав середній клас основою стабільного та стійкого розвитку будь-якого суспільства, що найкраще суспільство формується з середнього класу і держава, де цей клас

багато чисельне та сильніше, керується краще за все, бо забезпечена суспільна рівновага [3,с.508].

Виділяються чотири найбільш загальновизнані характеристики середнього класу у розвинених країнах Заходу. Середній клас – сукупність соціальних груп, що виступають посередниками серед “верхівками” та “низами” суспільства та виконавцями функцій соціального медіатора. Середній клас – доволі високо забезпечена частина суспільства, що володіє особисто економічною незалежністю. Висока якість життя, впевненість в майбутньому надають йому функцію соціального стабілізатора суспільства. Середній клас – елемент соціальної структури, який включає в себе осіб, що відрізняються високим професіоналізмом, громадянською активністю та виконуючих функцію ведучого агента прогресу. Середній клас - носій національної культури та виразник суспільних інтересів і тому виконує функції культурного інтегратора суспільства [23,с.6].

В даній роботі у поняття “середній клас” вкладаються наступні характеристики: це клас, який би займав проміжне місце між багатими і бідними та співвідносив їх інтереси; володів значним рівнем забезпеченості; високим професіоналізмом, та громадською активністю, що внаслідок цього зумів би виступати стабілізатором суспільства та провідником прогресу у державі.

Іншим, досить важливими поняттями, є “маргінальність”, “маргінальні групи”. Концепція маргінальності має 70-річну історію – у 1928 році американським соціологом Р.Парком вперше вжите поняття “маргінальна людина”. Дослідження особливостей особистості, що знаходиться на межі різних культур, які проводила чикагська соціологічна школа, заклали основу класичної концепції маргінальності. В подальшому вона була підхоплена, перепрацьована дослідниками, що вивчають процеси та явища, які знаходяться на межі і в підсумку вона довела свою “еластичність”, та на її основі з’явився ряд наукових напрямків. До останнього часу у визначенні змісту поняття є чимало складностей. По-перше, в практиці використання самого терміну склалося декілька підходів (в соціології, соціальній психології, політології, економіці та

ін.), що надає поняттю достатньо загальний, міждисциплінарний характер. По-друге, у процесі еволюції поняття у соціології затвердилось декілька визначень, пов'язаних з різними питаннями маргінальності. По-третє, його нечіткість, невизначеність робить складним вимір самого явища, його аналізу у контексті соціальних процесів. Недарма поняття “маргінальна людина” було визначено дослідником Д.Головенським як “соціологічна функція” [11,с.183]. Одним з основних пунктів критики – неясність змісту поняття маргінальності, теоретичних критеріїв віднесення до маргінальних груп [47,с.63]. Сучасні автори, що звертаються до концепції маргінальності, підкреслюють складність та безуспішність спроб вичерпного визначення змісту поняття маргінальності.

Саме поняття маргінальності уявляє собою “соціологічну загадку”, що вирішується кожен раз у контексті тих соціальних умов, в яких виникає необхідність дослідження перехідних явищ та тих, що знаходяться на межі. Є декілька спрямувань та традицій його інтерпретації. Так, виділяють культурну, соціальну (структурну) маргінальність, маргінальність соціальної ролі.

Культурна маргінальність в її класичному визначенні відноситься до процесів крос-культурних контактів та асиміляції. В основі цього типу маргінальності лежать взаємовідносини систем цінностей двох культур, в які включений індивід і результатом яких стає невизначеність його статусу і ролі. Класичне визначення культурної маргінальності дали Стоунквіст та Парк. Маргінальність соціальної ролі виникає у наступних випадках: у випадку невдачі, при спробі віднесення до позитивної референтної групи, при дії в ролі, яка лежить між двома поряд рівноважними ролями; членстві в групах, маргінальних за визначенням (деякі професійні групи); до цього типу відносяться і ті соціальні групи, які знаходяться на околиці соціального життя (наприклад, цигані, бездомні та ін.). Структурна маргінальність – результат політичної, соціальної, економічної нерівності (маються на увазі соціальні групи, позбавлені виборчих прав, або (чи) поставлені у не вигідне положення [10, с.63]. В цілому, можна виділити два основних підходи: вивчення маргінальності як стану у процесі переміщення групи або індивіда (зміна статусу); вивчення

маргінальності як характеристики соціальних груп, що знаходяться у особливому маргінальному (проміжному, ізольованому) положенні у соціальній структурі. В цій роботі маргінальність нас цікавить у наступному зрізі. Маргінальність – стан груп і індивідів у ситуації, яка змушує їх під впливом зовнішніх факторів, що пов'язані з різким соціально-економічним і соціокультурним переструктуруванням суспільства в цілому, змінити своє соціальне положення та призводить до суттєвої зміни або втраті попереднього соціального статусу, соціальних зв'язків, соціального середовища, а також системи ціннісних орієнтацій.

Визначення поняття “стабільності” є складним, але й дуже протерічним, тому, що існує велика кількість популярних підходів до його трактування.

Перш за все стабільність розуміється як відсутність в суспільстві реальної загрози нелегітимного насилля або наявності у державі можливостей, що дозволяють у кризовій ситуації справитись з ним. Конкретизуючи дане трактування, шотландський вчений Ф.Білі визначає політичну стабільність як здатність політичного організму до самозбереження в умовах, що загрожує “ідентичності” суспільної системи або самому її існуванню [53,с.687].

Англійські політологи та соціологи К.Даудинг і Р.Кімбер вважають можливим визначити в якості стабільної тільки ту політичну одиницю, яка володіє здатністю запобігти своє насильницьке усунення. Тому вони вважають, що у цієї дефініції не може бути різних ступіней, тобто або стабільність є, або її немає [55, с.149]. Це ствердження є все ж дуже спірне, хоча б з того факту, що політична система у випадку небезпеки може удатися до неоднакових засобів самозахисту. Деякі політологи проводять класифікацію форм “стабільності” як раз по засобам її досягнення. Так, Д.Яворські (вашингтонський інститут національних стратегічних досліджень) вводить розмежування між “мінімальною” та “демократичною” стабільністю. Перший з термінів означає просто відсутність на території держави громадянських війн або інших форм озброєних конфліктів. Такого роду стабільність може бути досягнута авторитарними методами. В свою чергу, стабільність “демократичне” пов'язана

з здатністю демократичних структур швидко реагувати на суспільні настрої, які змінюються. Стабільність розглядається з тій точки зору, як функція демократії, що включає в себе в тому числі і участь громадян в управлінні державою на основі інститутів громадянського суспільства [28,с.3-4].

Стабільність інтерпретується і як функціонування одного уряду на протязі деякого тривалого періоду часу, що уявляє відповідно його вміння успішно адаптуватися до реалій, які змінюються. Німецький політолог Е.Циммерман визначає урядову стабільність саме як здатність політичних адміністраторів керувати все більш ефективно за мірою збільшення їх строку знаходження у влади. Він виділяє декілька закономірностей, пов'язаних з досягненням стабільності такого роду:

- строк знаходження при владі уряду зворотно пропорційний числу партій у парламенті і прямо пропорційний кількості місць, зайнятих урядовими партіями;
- однопартійний уряд має більше шансів затриматись при владі, чим коаліційний;
- наявність фракцій у складі уряду знижує шанси на збереження при владі;
- чим сильніше розробленість сил у парламенті (включаючи опозицію), тим вірогідніше недоторканість складу уряду;
- чим більше місць у парламенті мають опозиційні і анти системні сили, тим менше вірогідність довготривалого існування уряду [35,с.15].

Перехід від стабільності до нестабільності, однак, ледь не пояснюється тільки падінням того чи іншого уряду. Часті зміни представників виконавчої влади не обов'язково ведуть до змін політичного режиму. Більш того, ставлення на обов'язкову незмінність кабінету іноді може вступити у протиріччя з більш фундаментальним, в т.ч. для реформування суспільства задачами.

Визначальним фактором стабільності (за перевагою в демократичних країнах) може вважатися і наявність конституційного порядку. С.Хантінгтон визначає стабільність за формулою “порядок плюс спадкоємність”, припускаючи ведучим до вказаної мети такий варіант розвитку, при якому модель організації

влади на протязі довготривалого періоду часу зберігає свої суттєві характеристики.

Стабільність, як наслідок легітимності влади. Цей варіант, жорстко детермінуючий стабільність фактором легітимності, цей фактор веде до серйозних методологічних складностей. Мова йде про те, що різноманітні групи трактують легітимність по-різному, вбачають неоднакові джерела легітимності влади, причому пояснення такого роду розбіжностей лежить в межах соціальної психології та політичної культури. Але навіть відволікаючись від складностей інтерпретації самої легітимності, складно сперечатись з тим, що влада, яка єю володіє, може стабілізувати систему, тільки якщо вона при цьому ще й ефективно управляє країною.

Сьогодні багато політологів бажають говорити вже не про легітимність, а про підтримку населенням даної політичної системи [28,с.111] та її фундаментальних цінностей [18,с.152]. Американський вчений Д.Сірінг, досліджуючи це питання, вказав на деякі закономірності, серед яких:

- чим вище рівень політичної участі, тим сильніше підтримка суспільства політичних “правил гри” в ньому;
- основними соціальними силами, що підкріплюють наявні політичні норми і процедури, є: суспільна думка в цілому, суспільні активісти, кандидати на вибори посади, члени парламенту;
- існує прямий зв’язок між підтримкою політичних інститутів і збереження соціально-економічного статус-кво [21,с.156].

Стабільність як відсутність структурних змін у політичній системі або як наявність здібності керувати ними, іншими словами, в стабільній системі або політичний процес не призводить до радикальних змін, або – якщо такі зміни всеж таки спостерігаються – вони підпорядковані стратегії, заздалегідь розробленою правлячою елітою. В літературі можна зустріти декілька загальних принципів здійснення вдалої стратегії інституційних змін. Ці принципи формуються так:

- для зміни параметрів функціонування підсистеми необхідно перетворити її “навколишнє середовище” одразу у декілька ракурсах (соціальному, управлінському та ін.);

- зміни в діяльності якої-небудь ланки потребують відповідних корегувань для її вищих та нижчих рівнів;

- зміні підлягають ті системи, котрі зазнають найбільші навантаження від населення у суспільстві настроїв розчарування, стресів і почуття невдоволеності;

- зміни повинні бути ініційовані органом, що вповноважений приймати політичні рішення;

- для ефективних змін повинні бути використані як формальні, так і неформальні механізми погодження інтересів;

- ефективність плануючих рішень прямо пропорційна втягненню всіх учасників цього процесу у пошук оптимальних механізмів та рішень [86,с.82].

Розглянутий вище підхід близькій до інтерпретацій як балансу (рівноваги) політичних сил. Сама ідея балансу сил витикає з концепції суспільства як гігантського механізму, що складається з декількох автономних одиниць. Потім ця ідея наклалась вже на консервативне розуміння суспільства, відповідно до якого воно перебуває у стані “природної гармонії” [14,с.181-195].

В принципі, прагнення балансу дійсно характерне для багатьох сфер людської діяльності. Зрозуміло, що категорія рівноваги може докладатися і до процесів у економіці, ринковим відносинам. Складніше всього використовувати її як раз при аналізі соціально-політичних явищ, бо в політиці частіше, ніж у інших сферах життя, складається домінуюча більшість, лідери якого закономірно прагнуть до зосередження у своїх руках максимальної могутності (ресурсів, важелів впливу та ін.). Більш того, оскільки силу у політиці надзвичайно складно виміряти, стабільність встановлюється, звичайно, перш за все при опорі на стійкі структури та інститути.

Дискусії між спеціалістами, що дотримуються даної точки зору, торкаються в основному природи політичної рівноваги. Одні автори вважають,

що вона встановлюється сама собою, автоматично, подібно до того, як тіло людини після перевантажень або хвороб, відновлює баланс функцій своїх важливіших органів. Інші вважають, що баланс сил є наслідком цілеспрямованої діяльності зацікавлених в ньому політичних лідерів.

Стабільність трактується і як наслідок “конгруентності” владних і суспільних форм організацій. Відповідно цієї точки зору, запорука відповідності політичних інститутів своєму призначенню складається з відображення ними тих настанов, які розповсюджені на рівнях сім’ї, школи або робочих місць. Критика такого підходу в основному зосереджується на тому, що політична влада і суспільні інститути знаходяться у стані складної інверсії та взаємо визначають поведінку один одного.

Стабільність інтерпретується як модель поведінки та суспільний атрибут. В цьому випадку вона дорівнюється до того положення у суспільстві, при якому його члени обмежують себе соціально прийнятою поведінкою, розуміючи, що будь-які відхилення від цих норм призведуть до дестабілізації. Обмеження можуть пояснюватись як виказанням на психологічну звичку, так і шляхом визначення соціологічних закономірностей (припустимо, перевагою так званих стандартних оперативних процедур у межах процесу рішень) [11,с.188-192]. Досить розповсюдженим є судження, що стабільним повинен називатися не деякий політичний об’єкт, а системні відносини. Тоді політична стабільність може бути порівняна з “регулярним потоком політичних обмінів”. В тій мірі, в якій потік не є регулярним, політична система нестабільна.

Адже в даній роботі надаємо перевагу наступному трактуванню політичної стабільності. Політична стабільність – система зв’язків між різноманітними політичними суб’єктами, для яких характерна певна цілісність, стійкість, єдність, здатність ефективно і конструктивно виконувати покладені на неї функції.

Ще однією категорією, яка потребує пояснення є «соціальна політика». Так, Моторнюк У.І. теж вважає доцільним розглядати соціальну політику як ключового чинника соціальної держави у вузькому та широкому розумінні. У

вузькому розумінні соціальна політика – це цілеспрямована діяльність суб'єктів з метою забезпечення соціального захисту і створення умов для формування безпечного соціального середовища людини. Іншими словами – це діяльність суб'єктів соціально-політичного життя, спрямована на формування соціальної безпеки людини й суспільства. У широкому розумінні соціальна політика – це система цілеспрямованої діяльності суб'єктів, що сформувалися у суспільстві на певному етапі його розвитку і здійснюється на основі певних принципів і засад з метою забезпечення оптимального функціонування й розвитку соціальних відносин [43]. Разом з тим автор вважає розділення визначень на вузьке і широке розуміння соціальної політики умовним. Існує цілісна соціальна політика, що охоплює і вузький і широкий її зміст. Соціальна політика є методом державного регулювання ринкової економіки шляхом розподілу і перерозподілу суспільних благ. В умовах ринкових відносин держава змушена здійснювати перерозподіл прибутків від економічної діяльності з метою захисту вразливих верств населення, усунення диференціації доходів у суспільстві, соціальний захист тих громадян, хто внаслідок об'єктивних і суб'єктивних причин не може забезпечити собі гідне існування[43].

Існують трактування соціальної політики держави як комплексу заходів, спрямованих на узгодження інтересів різних соціальних груп у сфері виробництва та розподілу. Дійсно, соціальна політика здійснює не лише перерозподіл матеріальних та культурних благ, але і регулює відносини працівників при їх створенні.

Між економічним зростанням та соціальним прогресом у суспільстві існує пряма залежність. Результативність та ефективність соціальної політики держави вирішальною мірою залежить від стану національної економіки країни. Соціальна та економічна політика складають внутрішню політику держави [3,с.16].

Таким чином, розглянувши операціональні поняття та майже всі можливі їх трактування необхідно відмітити, що вони дуже складні і часто настільки

розмиті та багатогранні, що дати чіткого визначення просто неможливо. Тому у даній роботі пропонується розуміти під поняттями наступні визначення.

1.2. Методологічні підходи дослідження проблеми

Методологічне дослідження проблеми уявляє собою розробку системи методологічної поліваріантності, завдяки якій буде обґрунтовано розкрито поставлену проблему.

Таким чином, для повної та обґрунтованої розробки проблеми необхідно, визначити операціональні поняття, що знадобляться для висвітлення проблеми та методології дослідження.

Досить важкою, однак, і досить ґрунтовною є проблема виокремлення методологій та методик дослідження проблеми соціальної стратифікації та соціальних процесів, таких як стабільність чи нестабільність, офіціальні зміни, напруженість та конфліктність. Ці проблеми є досить цікавими тому, що їх можна розглянути з різних боків і використати при цьому різні методи і методики.

Так проблемою соціальної структури та стратифікацією займаються зарубіжні автори П. Смелзер та Е. Гідденс [52; 7], а також вони приділяють увагу таким соціальним процесам, як соціальні зміни, соціальні рухи, культурні зміни та проблемою змін у сучасному світі (урбанізація, глобалізація та ін.).

Що стосується авторів пострадянського простору, то багато хто з них приділяють увагу проблемам структури суспільства і стратифікації Г.Зборовський та Г. Орлов, А. Ефендієв, В. Осіпов; проблемам соціальних груп класів, верств, страт С. Фролов, М. Комаров [28], а також ці автори звертають увагу на проблеми оновлення Г. Зборовський, Г. Орлов, проблеми соціальної структури та соціальних процесів: соціальні зміни та стабільність Г.Осіпов; проблемами соціальної мобільності, соціальних конфліктів займається С. Фролов [28].

Слід зауважити, що автори пострадянського простору ще багато в чому відстають від західних авторів. Вони ще не готові створювати апробовані і

фундаментальні дослідження. Їх роботи здебільшого носять пошуковий та проблемно-орієнтований характер.

Таким чином, можна стверджувати, що проблеми вивчення суспільства та його впливу на політичну систему поки що на пострадянському просторі не достатньо вивчені і є ще багато “білих плям” в розробці цих проблем що стосується західних авторів Е.Гідденс, Н.Смелзер, Р.Мертон [36], то вони досліджують проблеми фундаментально при цьому створюючи свої власні моделі в межах існуючих підходів, а це є свідченням високого розвитку методологічних підходів і шкіл західної політичної науки.

Оскільки тема впливу соціальної стратифікації на стабільність соціуму є достатньо важливою та пропонує розглянути проблему з точки зору наступних методологічних підходів та теорій: системний підхід, структурно-функціональний, неінституціональний, синергітичний, плюралістичний, розгляд проблеми потребує використання теорії ризику.

Системний підхід уявляє собою розуміння соціальної організації, яка базується на соціальній філософії, теоретичній соціології та соціальній антропології. При всіх розбіжностях в сучасних наукових інтерпретаціях соціальна організація частіше за все розглядається як спосіб сумісної діяльності людей в тому чи іншому соціумі [38,с.268]. Основними рівнями соціальної організації сучасного соціуму виступають, по-перше, суспільство, інститути спільності (як широкі структурні утворення соціальної організації), організація в їх вузькому змісті слова (як цільові групи) і малі соціальні групи.

Будь-яке суспільство уявляє собою за думкою американського соціолога Т.Парсонса соціетальну спільність, яка має адекватний рівень інтеграції та статус її учасників який їх відрізняє [40,с.98-99]. Вона складається з нормативного порядку (цінності та норми) та колективної організації (набір статусів, ролей, прав. Обов'язків її членів). Англійський соціолог С.Спенсер також розглядає суспільство як соціетальний організм та виокремлює в ньому три базові функції та підсистеми, що їм відповідають підтримуючу або виробничу функцію, забезпечуючи виробництво необхідних продуктів та продовження роду;

дистрибутивну або розподіляючу функцію, що забезпечує взаємозв'язок частин суспільства на основі розподілу праці, регулятивну функцію, що забезпечує підкорення частин в цілому [53,с.275-277].

Оскільки суспільство складається з певних соціальних інститутів, тобто з стійких комплексів норм і правил, що регулюють поведінку та організують його в систему статусів і ролей. В залежності від сфери діяльності і його функцій Т.Парсонс виокремлює ситуаційні інститути, інструментальні (сформовані заради досягнення певних цілей) та інтегруючі, що зорієнтовані на інтеграцію та регуляцію відношення індивідів з метою запобігання конфліктів між ними та досягненню позитивної кооперації [42,с.43].

Що стосується сучасного світу, то він переживає сьогодні не протистояння двох світових систем (капіталізму та соціалізму), як було у недавньому минулому, а глобальний конфлікт системних цінностей Заходу і Сходу. Не зважаючи на широкомасштабну експансію Заходу, східні країни намагаються зберегти свою самобутність та автономію. В силу історичного розвитку Україна стала заручницею грандіозних з своїм масштабом соціальних експериментів Заходу: модернізації, демократизації, інфляційної революції. Для суспільного стану сучасної України характерний прояв двох основних тенденцій – інституалізації та деінституалізації соціальних структур та утворень. С одного боку спостерігається проява нових соціальних інститутів і організацій, а з іншого – на наших очах трапляється руйнація попередніх основ суспільної організації, розпад старих соціальних відносин і інститутів. Слід відмітити той факт, що в нашій країні становлення нових інститутів йде в умовах глибокої економічної та духовної кризи, яка є головним фактором дестабілізації суспільства. Також цей процес проходить в ситуаціях стихійних, не завжди продуманих, та виважених дій урядових структур та при відсутності єдності влади взагалі.

Характерною особливістю нинішньої кризи в Україні є випереджаючий зріст деструктивних змін у порівнянні з конструктивними змінами і процесами в інституційній сфері суспільства. А це викликає негативні наслідки.

По-перше, зруйновані та все ще продовжують руйнуватися попередні горизонтальні та вертикальні зв'язки (економічні, політичні, культурні, соціальні та інші), які сполучали частини суспільної структури.. нові інституційні структури сьогодні не в змозі заповнити той культурний вакуум, що утворився в результаті втрати раніше існуючих цілісно-нормативних регуляторів поведінки. Під неприливним пресингом соціально-економічних нововведень руйнується культурний фільтр суспільства. На місце традиційних цінностей і зразків поведінки приходять та штучно насаджуються інші зразки скопійовані з західного образу та стилю життя.

Разом з тим не можна обійти той факт, що в результаті уособлення приватних структур системного світу посилюється диспропорція в розвитку різноманітних соціальних суб'єктів. Частина з них отримує більш широкі можливості для покращення свого матеріального добробуту та самореалізації, а інша частина позбавлена таких можливостей. В ситуації, коли рівень розвитку суб'єкта не залежить напряму від його вкладу в суспільне ціле, порушується закон динамічної рівноваги суб'єктів. Доброчинність та інші акції суспільного характеру стають не лише престижною але й вигідною справою. В ряді випадків такі акції благочинного спрямування стають засобом "відмивання грошей". Відповідно, зосередження великих ресурсів в руках одних суб'єктів представляє сьогодні загрозу на шляху реформування суспільства.

По-друге, порушена рівновага між системним і життєвим світом, за Е.Гіденсом, в цілому державою і суспільством. Так держава практично втрачає контроль над економічною сферою, що неминуче веде до гри стихійних сил у виробництві і як результат – до економічного хаосу, а з іншого боку - перетворює в самодовліючу та відірвану від суспільства силу, що виражає інтереси економічної і політичної еліти, що отримала в ході реформ більш широкі можливості підвищення свого статусу та особистого добробуту.

По-третє, в наслідок руйнівної дії соціально-економічної кризи підірвана захисна система суспільства.

Так попередня система соціального забезпечення була орієнтована на надання додаткової допомоги практично всім категоріям населення. Нова ж система соціального захисту складається в тих умовах, при яких більша частина населення України ледь забезпечує собі прожитковий мінімум, а то й просто знаходиться на межі виживання. Нові недержавні організації соціальної допомоги населенню поки ще не здатні подолати розрив майнової диференціації. Основний удар всіх деструктивних змін і соціальних наслідків існуючої системної кризи змушена прийняти на себе сім'я – стійкий інститут суспільства.

В сучасних умовах трансформації виникає аномійні процеси, що руйнують попередні або нові соціокультурні “пере поразки” в результаті чого трапляється поява таких явищ, як мафія, бюрократія, конфлікти різних видів.

У підсумку аномійного розвитку трапляється витискання структур суспільства в “периферійну” зону суспільного життя. В наслідок чого суб’єкти не можуть повноцінно розвиватись, а як наслідок втрачають контроль над станом справ в суспільстві.

Так системний підхід дозволяє подивитись на соціум як сукупність підсистем, які під впливом певних факторів здатні змінюватись самі та тим самим видозмінювати всю систему соціуму, а такі зміни здатні призводити до дестабілізації суспільства.

До методологічного обґрунтування проблеми може бути використаний в межах системного структурно-функціональний підхід, а саме такі його частини, як:

- Теорія Р.Мертон;
- Теорія рольових функцій Т.Парсонса.

Версія функціоналізму, яка запропонована Р.Мертоном, досить високо оцінюється сучасними дослідниками.” Цей підхід,- пише Е.Гідденс,- визначив спрямування робіт цілого покоління американських соціологів і, крім того, отримав широке розповсюдження за межами Америки. Р.Мертон розробив більш складний варіант функціонального аналізу, чим ті варіанти, які пропонували Редкліф-Браун та Маліновський. В той же час він адаптував цей підхід для

вивчення індустріальних суспільств, які в основних своїх аспектах відрізняються від більш простих культур, що вивчаються антропологами” [14,с.644-645].

Американський соціолог Р.Мертон користується зміщенням акценту з аналізу функцій соціальних систем до аналізу їх структури. З його точки зору людська дія формується структурними характеристиками суспільного життя. Структурні зміни як зміни моделей або форм поведінки людей пронизують собою всі сторони буття – мотивацію індивідів, керування, інформаційні процеси та ін. Структури форми і характеристики соціальних систем вони не є раз і назавжди даними незмінними. Структурні одиниці системи не так жорстко детерміновані функціональною роллю в системі, як у Парсона. Функціональна необхідність і корисність цих одиниць достатньо сумнівна. Вони можуть вирішувати проблему функціонування цілого або проблему підтримки рівноваги всередині системи. Вони можуть виступати також у якості функціональних альтернатив, еквівалентів та заміників інших структурних підрозділів, що діють в соціальній системі. Кожен елемент системи (соціальні структури, ролі, статуси, інституційні норми, культурні стандарти та ін.) виконують певні функції. Мертон встановлює вимогу взаємозалежності і взаємозв'язку функцій та структур соціальних систем. Він формулює його у вигляді аксіоми: точно також, як одна і та ж структура може мати багато чисельні функції, необхідні для життєдіяльності різноманітних соціальних груп, так же одна і та ж функція може по-різному виконуватись в тих чи інших соціальних структурах [26,с.235-236]. Соціальна структура завжди пропонує диверсифікацію функцій, протиріччя, конфлікти, що виникають у зв'язку з різноманітною інтерпретацією функцій самими діячами. Соціальні зміни є результат структурного напруження, що виникає із сполучення різних функціональних наслідків. Соціальна структура є аспектом соціальної системи. Під соціальною структурою Мертон розуміє організовану систему соціальних взаємозв'язків, в які включені різним способом різні члени даного суспільства або групи. Це – складне переплетення організованих груп. Він не обмежує розуміння даного поняття тільки вказівкою на соціальні взаємовідносини. Щоб стати структурою повинні вплинути ознаки

стійкості та повтореності, тобто бути пізнаваним та сприйматися з точки зору існуючих соціальних стандартів. Тулуб соціальної структури уявляє певний набір статусних позицій та ролей, що їм відповідають, які закріплені за членами групи, разом з розподілом ресурсів.

По відношенню до культури соціальна структура виступає або як “бар’єр” або як “відчинені двері”. Вона приймає культурні цінності та мету роблячи їх можливими для тих, хто займає певні статуси і неможливим або проблематичним для інших, хто має інші статуси. Неспівпадання між культурою та соціальною структурою є безпосереднім джерелом дисфункції. В більш широкому плані під дисфункцією Мертон розуміє об’єктивні наслідки, що перешкоджають вдалої адаптації системи до середовища та процесів її саморегуляції [50,с.121].

Неспівпадання культурних цілей, стимулів і соціальних засобів їх досягнення (статусів і ролей) виступає джерелом дисфункцій, що призводить до втрати системою стабільного стану. В нашому випадку соціальна структура, що існувала раніше, втратила свою актуальність, а це призвело до руйнації як системи, так і її функції. Нова система ще не є сталою та функції, як і кожен її елемент повинен виконувати не виконуються, а звідси і дисфункція системи та дестабілізація соціуму.

Теорія рольових функцій американського соціолога Т.Парсона також допоможе методологічному обґрунтуванню проблеми. Намагаючись зв’язати та з’єднати різноманітні елементи соціальної дії Т.Парсонс розробляє систему координат дії. Це необхідна логічна структура, в межах якої опитується та інтерпретується сама дія, а точніше “діюча особа – ситуація”. Т.Парсонс виділяє типові зміни, які проявляються на всіх рівнях соціальної дії. На рівні особистості вони характеризують здатність вибору самих суб’єктів тих ситуацій взаємодії, які задовольняють їх потреби – настанови (настанови на інших і на самих себе). На рівні культури вони розуміються як ціннісні орієнтації суб’єктів в різних ситуаціях. На рівні соціальної системи вони розглядаються як основа вибору та програвання соціальних ролей, що відповідають рольовим сподіванням. Структура соціальної дії поєднує різноманітні елементи в підсистемі дії.

Взаємодія – суттєва риса всякої дії, що пов'язана із соціальними об'єктами дії. Так взаємодія передбачає, по-перше, наявність статусів або позицій, по-друге, відповідні цим статусам і позиціям рольові сподівання, та по-третє, обумовлені статусом і рольовим сподіванням нормативно предписані зразки поведінки (ролі), що виконують актори. Соціальна дія по Парсонсу – це система, що включає велику кількість акторів, що мають певний статус та виконують предписані нормами ролі. Індивіди, що займають ті чи інші статуси, знаходяться у взаємодії з іншими партнерами, що володіють іншими сподіваннями через розбіжності своїх позицій в соціальній структурі. Механізм об'єднання статусів стає можливим через існуючу в соціальній групі розподілу сфер ділимості між людьми, що виконують різні ролі. Так рольові функції дозволяють говорити в контексті проблеми, що кожна верства населення соціуму повинна та виконує свої функції. Однак в силу трансформаційного процесу верстви українського суспільства не повністю виконують свої функції. Так середній клас українського суспільства не здатен в повній мірі та якісно виконувати свої функції, серед яких головною є функція стабілізації суспільства. основною причиною не виконання середнім класом своїх функцій є його відсутність або незначний розвиток.

Марксистка концепція соціальних систем дозволяє розглянути проблему з точки зору таких особливостей. В основі теорії лежить позиція економічного детермінізму, де базисом суспільства виступають виробничі відносини. Ядром виробничих відносин є відносини на засоби виробництва, які виступають основними критеріями виокремлення класів. Інші критерії є значущі для виокремлення груп та страт в середині зафіксованих класів. Клас – це не номінальні статичні групи, клас – це відносини. В кожному суспільстві існують класи основні і неосновні. Класова боротьба є своєрідною силою суспільного розвитку і прогресу. Діяльність в суспільстві має інституціональне значення, т.я. вона орієнтує людей на реалізацію їх цілей з допомогою певних засобів, технологій та ін. Звідси витікає те, що і будь-яка соціальна система в тому ступені, в якому вона включає інструментальні дії людей є інструментальною системою, що розраховує деякою сукупністю засобів і ресурсів виконання задач,

що стоять перед нею та виконання координацій дій людей. Основним поглядом німецького філософа і соціолога К.Маркса на соціальні системи та суспільство є матеріальне розуміння історії, де визначна роль належить матеріальному виробництву (економічній інфраструктурі) в житті суспільства. К.Маркс визнавав об'єктивними лише матеріальні системи і структури, що існували в соціальному світі. Феномен свідомості ідей, уяв людей розглядалися їм як елементи і фактори, що залежали та виходили з матеріальних структур [52,с.41].

Звідси теорія Маркса дозволяє розглянути українське суспільство, як систему, що складається з певних верств (вищих, середніх, нищій). Основним критерієм розподілу виступає рівень матеріального доходу (економічні чинники). Цей критерій є сьогодні для українського суспільства найбільш прийнятний, оскільки інші критерії не можуть поки що достовірно репрезентувати ситуацію навколо розшарування українського соціуму.

В межах плюралістичної теорії слід виокремити теорію конфлікту і консенсусу та в її контексті подивитись на проблему. Соціальні конфлікти є невід'ємною характеристикою соціальних систем. Вони породжуються самими системами і виступають джерелом їх розвитку. Исходні положення конфліктної моделі соціальних систем наступні. Розвиток системи конфлікту, що в них виникають, обумовлені перш за все протиріччями в сфері матеріального виробництва, по-друге, конфліктами між верствами, прошарками, класами, які виникають знов таки на основі економічних факторів.

Оскільки суспільства знаходяться постійно в стані безперервних змін та трансформації, то в них взаємодіють сфери конфлікту і консенсусу. Якщо конфлікт виступає як розбірність з приводу основних цінностей, то консенсус як домовленість відповідно них. Соціальні зміни порушують соціальну рівновагу, що призводять до соціальної напруженості. В свою чергу напруженість трактується як почуття соціальної невдоволеності. Від ступеня конфлікту та консенсусу може залежати стабільність і нестабільність суспільства.

Таким чином теорія дозволяє розглянути українське суспільство як конфліктне утворення, що склалося внаслідок трансформаційних процесів. Конфліктність виникає на основі соціальної структури, де при вирішенні певних проблем структури (консенсусу як серед верств населення, так і між суспільством і суспільною структурою) рівень конфліктності може знизитись і тим самим трапляється стабілізація системи, чи система ще більш дестабілізується, якщо консенсус не знайдеться.

З точки зору організму проблему можна розглянути використовуючи синергетичний підхід. Це новий напрямок науки, що виникає в першій половині 70-х років і є міждисциплінарною теорією. Предметом вивчення стали питання просторово-часових структур, що характерні для динамічних систем. Центральна проблема – взаємовідносини порядку і хаосу, тобто не як впорядковані структури стають невпорядкованими, перетворюються в хаос, а невпорядковані переходять в стан порядку. При цьому спостерігається дві тенденції: 1) намагання до максимального невпорядкованого стану (хаосу) в замкнених системах, та 2) намагання до тих чи інших форм впорядкованості у відкритих системах” [8,с.112-113].

Система самоорганізації російського соціолога І.Прігожина складається з того, що під впливом зовнішніх факторів або через випадкові відхилення (флуктуації) система переходить в нестійкий стан, в результаті чого виникає порядок на рівні макростанів тобто система набуває нової структури, новий вигляд, що відрізняється стійкістю [37,с.24].

Відповідно синергетичному підходу процес трансформації системи уявляє собою варіації еволюційної та біфуркаційної моделей розвитку, що пов'язаний з процесом відносно швидкої природної (повільної чи стрибкообразної) зміни системних якостей суспільства, як відповідь на загрозу вичерпання, або вичерпання конфліктної форми розвитку. Трансформація приводить до зміни його системних якостей і може здійснюватись адаптивно-еволюційним так і біфуркаційним механізмом. В даному процесі однозначною є лише відмова від минулих системних якостей та вихід суспільства в поле при тяжіння багато

чисельних варіацій розвитку. Сила при тяжіння варіацій, що виникають, визначаються комбінаціями всієї сукупності факторів, що діють в “процесі згибу”. Зміни – процес, що підлягає логіці саморозвитку в межах якого домінують механізми стихійного впорядкування. А еволюційна або біфуркацій на моделі трансформації залежать від способу втрати суспільством минулого стану стійкості.

В межах синергетичного підходу суспільство уявляє собою організм, який складається з певних структур (а саме верств, прошарків, класів). Кожна з них має в середині себе стабілізаційний (впорядковуючий) потенціал, який здатен створити певні умови для стабільного функціонування як окремо взятої верстви, так і системи в цілому. Тому в ситуації сучасних змін суспільство та соціальну структуру можна розглядати як потенційні одиниці стабілізації, бо кожна з них має в собі певний впорядковуючий потенціал, на який слід сприятися в умовах перехідного суспільства. Цей потенціал слід виокремити та повною мірою використовувати.

Теорія ризику може бути застосована задля обґрунтування стану нестабільності на невпорядкованості системи. Інтерес до теорії ризику почав спостерігатися з 50-х років ХХ століття, однак методи аналізу політичного ризику почали швидкими темпами розвиватися лише у 80-х роках, що призвело до появи багато чисельних структур, які займаються оцінкою політичного ризику країн. Теорія політичного ризику здебільшого зорієнтована на побудову прикладних досліджень, метою яких є зниження гостроти невизначеності, передбачення можливих негативних і позитивних наслідків її розвитку. Цей підхід дозволяє подивитись на ситуацію в суспільстві з тієї точки зору, що суспільства, які відійшли від традиційного способу життєдіяльності відкриті на невідомого майбутнього і в такому суспільстві кожна діяльність, кожне рішення, навіть сама ситуація в соціумі, несе в собі велику долю ризикованості. Оцінка ризику сьогодні є теоретичною базою прийняття рішень як в політиці, так і в економіці. В даному випадку політичний ризик використовується як основа для прогнозування рівня політичної стабільності системи. Підхід зорієнтований

врахування як внутрішніх, так і зовнішніх факторів для оцінки стану системи. Теорія ризику розробляється багатьма західними авторами (В.Востоком, Д.Джодісом, С.Робоком, Дж.Саймоном, Р.Мідном та ін.) [44], які в силу своїх вподобань виокремлюють різноманітні фактори, рівні ризику, навіть розроблені цілі методики аналізу ризику, які об'єднують велику кількість факторів.

Проблема стабільності системи завдяки теорії ризику може бути розглянута у контексті ризикованості суспільства, на яку має вплив багато чисельні фактори, як серединосистемні, так і зовнішні.

Таким чином розглянувши методологію дослідження проблеми можна виділити основні методологічні підходи та теорії, що допомогли в обґрунтуванні проблеми. Серед них системний підхід, що дозволяє обґрунтувати думку. Зміст його полягає в тому, що під впливом певних чинників підсистеми соціуму здатні змінюватись самі та змінювати всю систему, що веде до втрати стабільного стану.

Структурний-функціоналізм як частина системного підходу дозволяє подивитись на соціальну структуру та її функції, які в процесі трансформації набули певних змін, які призвели до дисфункції системи та дестабілізації соціуму(теорія Р.Мертон).

Теорією рольових функцій (Т.Парсонса) дозволяє обґрунтувати думку, що кожен прошарок займає своє місце в соціумі та виконує певні ролі. Ефективне виконання ролей призводить до порядку в суспільстві та є основою програмного розвитку системи.

На основі марксистської концепції соціальних систем побудовано соціальну структуру суспільства, в основі якої лежить економічний чинник, який є сьогодні детермінуючим.

Плюралістичний підхід конфлікту і консенсусу наголошує на тому, що соціальні зміни підривають рівновагу суспільства, яка посилює напруженість. Від ступеню співвідношення конфлікту і консенсусу залежить стабільність системи.

Синергетичний підхід дозволяє пролонгувати ситуацію в якій система здатна самостійно стабілізуватись завдяки потенціалу, який вона має.

Використання теорії ризику допомагає підтвердити положення про те, що системи, які знаходяться в перехідному стані, втрачають рівновагу та стабільність і, як наслідок, характеризуються високим рівнем ризикованості

Підсумовуючи проведену операціоналізацію понять і перемінних та методологічно обґрунтував проблему можна зробити такі висновки.

В наслідок операціоналізації понять були виокремлені ті з них, які будуть використовуватись досліджуючи проблему. Слід зазначити, що поняття є складними і досить часто розмитими та багатограними, що дати одне чітке трактування просто неможливо. Тому в певні поняття були внесені корективи. Вони були перероблені, розширені та був вкладений той зміст, який відповідає проблематики дослідження. Так основними поняттями дослідження проблеми виступають: соціальна стратифікація, середній клас, маргінальність і маргінальні групи, політична стабільність та політичний ризик.

Що стосується методологічної розробки проблеми, то вона обумовлюється певними методологічними підходами та концепціями, що дають змогу більш повно та ґрунтовно дослідити проблему. Серед методологічних підходів були використані системний підхід, плюралістичний підхід, синергетичний підхід, структурно-функціональний підхід та наступні теорії: теорія ризику, теорія Р.Мертон в межах структурно-функціонального підходу, теорія рольових функцій Т.Парсонса, марксистка концепція соціальних систем та плюралістична теорія конфлікту та консенсусу.

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ СУТНІСТЬ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У 2015 році на Саміті ООН світовими лідерами прийнято 17 глобальних цілей сталого розвитку (ЦСР). Глобальні цілі офіційно вступили в силу 1 січня 2016 року і будуть актуальними до 2030 року. Протягом наступних років країни будуть спрямовувати свої зусилля на ліквідацію соціальних проблем у суспільстві, у першу чергу на подолання бідності, вирішення проблем голоду, підтримання хорошого здоров'я, якісної освіти, відповідального споживання, миру та справедливості та ін. Багаті і бідні країни повинні активно сприяти процвітанню людей, що зараз живуть на планеті, а також наступних поколінь та захисту планети. Хоча цілі розвитку тисячоліття не мають юридичної сили, очікується, що уряди країн добровільно приймуть на себе відповідальність і забезпечать сприятливий клімат в країні для їх досягнення. Державні органи несуть відповідальність за досягнення цих цілей та впровадження їх у життя [3].

2.1. Складові і характерні ознаки соціальної політики

Сутність соціальної політики пов'язується з підтримкою і розвитком відносин між різними соціально-демографічними групами населення та всередині них, створенням умов для їх нормальної життєдіяльності, встановленням соціальних гарантій та економічних стимулів для участі в суспільному виробництві, соціальним забезпеченням і соціальним розвитком. В центрі уваги соціальної політики має бути людина, її добробут, створення умов для її розвитку та самореалізації, життєзабезпечення й соціальної безпеки населення загалом. [67, с.82].

Сучасна соціальна політика має зовнішню і внутрішню сторону. Це обумовлено, з одного боку, її соціальною затребуваністю і прихильністю до найбільш гострих і актуальних соціальних проблем (соціальна стабільність, соціальна нерівність, добробут населення тощо), з іншого – тим, що соціальна

політика у всіх своїх проявах у більшості вирішуваних питань знаходиться під відповідальністю держави. Зовнішня сторона соціальної політики в більшості випадків має декларативний характер (спрямована на підтримку слабозахисених груп і верств населення), внутрішня – відповідає за реальне вирішення соціальних питань [31, с. 61].

Поняття соціальної політики не можна ототожнювати з поняттям соціального захисту. Останнє є складовою частиною соціальної політики і пов'язується із системою заходів щодо забезпечення населення від несприятливих наслідків соціальних ризиків.

Отже, соціальна політика держави повинна бути спрямована не тільки на соціальне забезпечення та соціальну допомогу, житлові програми, охорону здоров'я та освіти. Підтримки держави потребують також такі соціально орієнтовані сфери діяльності, як харчова та легка промисловість, які виробляють важливі для людей продукти харчування, одяг та взуття.

Мета соціальної політики держави полягає забезпеченні позитивних соціальних змін та соціального розвитку суспільства на основі соціальної справедливості, соціальної рівноправності, соціального захисту людей.

Основними завданнями соціальної політики є соціальний захист населення і створення умов для достойного соціального статусу шляхом застосування компенсаційних виплат та субсидій від підвищення цін, проведення індексації; надання допомоги найбільш вразливим верствам населення; гарантований рівень мінімальної заробітної плати; пенсійне забезпечення; забезпечення освіти та професійної підготовки; охорона здоров'я; житлове забезпечення; матеріальна допомога родинам, що мають дітей; споживання громадянами культурних благ та ін.

Визначаючи зміст соціальної політики, насамперед наголошується на створенні умов для більшої зайнятості й визнаних державою життєвих стандартів споживання, доступності освіти, медицини й т. п. Центральною в соціальній політиці є проблема бідності й перерозподілу доходів з метою їх вирівнювання.

Основними цілями на сучасному етапі розвитку соціальної політики є: максимальне збереження фізичного, інтелектуального, духовно-етичного потенціалу країни, формування ефективної системи трудової мотивації, яка відповідає вимогам легального ринку, орієнтована на позитивне розширене відтворення «людського капіталу» України. Збереження генофонду країни та цілісності її меж повинно стати основною метою державної соціальної політики на сучасному етапі [52].

Суб'єктами соціальної політики в країні виступають державні органи, об'єднання роботодавців, об'єднання працівників, бізнес-структури (підприємства, організації), громадські організації, громадяни.

Об'єктами соціальної політики є працездатне населення та непрацездатне (інваліди, люди похилого віку), соціально вразливі верстви населення (сім'ї з низькими доходами, інваліди, студенти, люди похилого віку тощо). Об'єктами є також ринок праці та трудові відносини.

Принципи соціальної політики держави: забезпечення соціальної справедливості у суспільстві та соціальної безпеки; формування соціальної солідарності всіх верств населення; розвиток соціального партнерства; гарантування доступності освіти; охорона здоров'я громадян; пенсійне забезпечення у похилому віці; створення умов для свободи вибору професії, місця проживання; забезпечення права на професійні об'єднання та ін.

Цілий ряд напрямів соціальної політики є явно та об'єктивно неефективними з економічної точки зору. До них належить, перш за все, соціальний захист і підтримка тих членів суспільства, які надалі через свої вікові (люди похилого віку) або медичні (інваліди) параметри вже не зможуть зробити внесок у формування національного багатства країни. З іншого боку, саме рівнем соціальної захищеності таких членів суспільства оцінюється зрілість останнього. Крім того, не можна забувати, що багато представників даної категорії населення (наприклад, особи, які одержують державні трудові пенсії) вже зробили свій внесок в економічний розвиток країни. Соціальна підтримка інших верств населення (учні, діти і сім'ї, що мають дітей, ті, хто тимчасово втратив

працевдатність), навпаки, є економічно ефективною: через певний час ці об'єкти соціальної політики стають активними суб'єктами ринкових відносин і починають робити свій внесок у збільшення національного багатства країни, державний бюджет країни тощо. Здійснення диференційованої соціальної політики по відношенню до різних соціальних верств населення не виключає деяких мінімальних, загальних показників соціальної захищеності громадян, що гарантуються державою, безвідносно до приналежності їх до тієї або іншої соціальної групи [31].

Залежно від суб'єкта здійснення соціальної політики можна поділити на такі види, як державна, регіональна, корпоративна.

Потрібно відзначити відсутність єдності в літературі як щодо суб'єктів, так і щодо об'єктів соціальної політики. Це можна пояснити тим, що соціальна політика, як відзначають науковці, є багаторівневим процесом і структурно складним явищем [52, с. 9].

Основними механізмами реалізації соціальної політики є обов'язкове та добровільне соціальне страхування. До обов'язкового відноситься пенсійне та медичне страхування, у зв'язку з тимчасовою втратою працевдатності, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працевдатності. Добровільне соціальне страхування – це страхування громадян, які займаються підприємницькою діяльністю та індивідуальною діяльністю. Вони мають право на всі види забезпечення з державного соціального страхування, встановлені для робітників, службовців і членів кооперативів, за умови сплати страхових внесків до Фонду соціального страхування України. Механізмами реалізації соціальної політики є також державна соціальна допомога – грошові виплати, субсидії та компенсації вразливим верствам населення, та державні соціальні гарантії безкоштовної медичної допомоги, безкоштовної освіти, доступного житла, культурних, оздоровчих закладів та ін.

Соціальна політика держави реалізується через соціальні програми, які базуються на законодавчо-нормативній базі країни, що забезпечує задоволення

соціальних потреб, соціальний захист, соціальну безпеку, а це, в свою чергу, сприяє встановленню соціальної справедливості у громадянському суспільстві [3]. На думку українських вчених Бондаренко С.М., Касич А.О. поєднання проблем розвитку ринкових відносин із посиленням уваги до соціальних питань створює необхідні передумови для економічного оздоровлення, стабільного становища людини упродовж усієї трудової діяльності та після її завершення.

Економічне зростання і підвищення добробуту населення – взаємопов'язані процеси [3].

2.2. Моделі соціальної політики в демократичних країнах.

Соціальна політика в Україні сьогодні характеризується непослідовністю, невваженістю, а найголовніше - відсутністю орієнтації на підтримку високих стандартів рівня життя населення. Не дивлячись на те, що з 1 січня 2017 р. мінімальна заробітна плата в розмірі 3200 грн. в 2 рази перевищила попередній показник в 1600 грн. мінімальна заробітна плата в Україні залишається самою мінімальною в Європі [1]. Так, наприклад, в 2017 р. в Люксембургу мінімальна заробітна плата становить майже 2 тис. євро, в Німеччині – майже 1,5 тис. євро, в Польщі – 464 євро, в Чехії – 407 євро, найменша мінімальна заробітна плата в Болгарії – 235 євро 1 . В Україні мінімальна заробітна плата становить 108 євро (середній курс євро за 10 місяців 2017 р. склав 29,61 грн), що відповідно менше в 18 раз ніж в Люксембургу, в майже 14 раз для Німеччини, в 4 рази для Польщі, в 3,7 рази для Чехії та в 2 рази для Болгарії [2].

При цьому Україна вважається соціальною державою, оскільки 34,4% ВВП перерозподіляється через бюджет. Українці раніше за всіх ідуть на пенсію й отримують її, навіть якщо все життя не платили податки. Держава утримує не тільки пенсіонерів. Грошова підтримка супроводжує українців з народження і до смерті: допомога при народженні, виплати багатодітним сім'ям, дітям-сиротам, інвалідам, студентам, допомога з безробіття, оплата житлово-комнальних послуг, оплата житла для переселенців. Соціальний бюджет на 2018 рік в Україні

можна порівняти за розмірами з військовим [3]. Проте українці живуть бідніше за сусідів. Тому вважаємо за потрібне проаналізувати існуючі класичні моделі соціальної політики та запропонувати використання позитивного досвіду розвинутих країн в сфері соціальної політики для використання в Україні [3].

Заслуговує на увагу досвід окремих європейських країн, у яких діють закони про соціальну політику (наприклад, у Данії 1998 року прийнято Закон про активну соціальну політику). якого слід визначити поняття, основні цілі, функції, завдання, сфери, структурні елементи (підсистеми), суб'єктів та об'єктів соціальної політики, механізм та засоби її реалізації.

Підходи до класифікації моделей соціальної політики залежать від обраних критеріїв: по-перше, за ступенем забезпеченості рішення власне соціальних проблем, тобто за темпами підвищення суспільного добробуту; по-друге, за ступенем включеності соціальної політики в механізм економічного зростання [3].

Так, в ряді досліджень виділяють дві основні моделі: перша модель, яку часто називають «бісмарковською» (по імені її родоначальника, канцлера Бісмарка), встановлює жорсткий зв'язок між рівнем соціального захисту і успішністю (тривалістю) професійної діяльності.

Друга модель носить назву «беверіджської» (Beveridge) і виходить з того, що будь-яка людина незалежно від її приналежності до економічно активного населення, має право на мінімальну захищеність по відношенню до захворювань, старості чи іншої причини скорочення своїх матеріальних ресурсів.

Прихильниками цієї системи є Великобританія і країни «скандинавського соціалізму», в першу чергу Швеція, які досягли досить різних результатів у вирішенні, наприклад, проблем бідності. На цій підставі можна говорити про два основних варіанта - консервативної політики і політики «соціального ринкового господарства» [3].

Перший варіант обґрунтовують представники класичної макроекономічної теорії. Вони вважають ринковий механізм ідеальним і досконалим, тому державі не слід здійснювати широкомасштабне втручання в розподіл доходів з метою

надмірного вирівнювання доходів різних груп населення. Держава має допомагати тільки тим особам, які дійсно потребують соціального захисту (наприклад, інваліди. Пенсіонери та ін.) [43].

Надмірне вирівнювання доходів завдає серйозної шкоди ринковій економіці. В обґрунтування цього висновку наводяться наступні аргументи. По-перше, така політика підриває стимули до праці і до підприємницької діяльності. По-друге, стає неможливим природний процес переливу трудових ресурсів з однієї галузі в іншу. Якщо в одній галузі рівень доходів вище, ніж в іншій, то це абсолютно нормальне для ринкової економіки явище. Така ситуація є сигналом для того, щоб зайнятість в першій галузі зростає, а в другій зменшилася. В результаті забезпечується стабільний розвиток ринкової економіки. Якщо ж держава буде вирівнювати доходи в обох галузях, то це ускладнить перелив трудових ресурсів, а отже, і розвиток ринкових відносин. По-третє, прагнення до вирівнювання доходів зробить неминучим посилення податкового тягаря на багатих членів суспільства, що негативно позначиться на величині заощаджень, а отже, і інвестицій.

Консервативна політика характерна для США, а також для «нових індустріальних країн» (Південна Корея, Тайвань, Сінгапур, Бразилія, Аргентина, Мексика, Чилі) [3].

Система «соціального ринкового господарства» передбачає інший підхід до розподілу доходів. Вона характерна для ФРН, країн Північної Європи, Австрії, Нідерландів, Канади та ін. Така політика була обґрунтована німецьким економістом Л. Ерхардом, а також теоретиками «шведської моделі соціалізму». Модель соціального ринкового господарства, створена Ерхардом, ґрунтувалася на концепції вільного ринкового механізму, але не всупереч, а завдяки державному втручанню. Саме держава створювала умови для функціонування ринку, забезпечувала відбір найбільш ефективних форм відтворення, контролювала розвиток вільного підприємництва і конкуренції.

В соціал-демократичній моделі акцент робиться як на соціальний перерозподіл доходів через фіскальну політику, так і на зайнятість. Ця модель

характеризується тим, що на ринку праці представлена велика частина населення, а ступінь зайнятості, в тому числі «штучної», ініційованої державою, досить висока. У консервативній моделі також основна увага приділяється зайнятості, а не соціальному перерозподілу [55].

По-іншому йдуть справи при ліберальній моделі. Тут рівень зайнятості серед більшої частини населення низький, але є відносно високий рівень соціального перерозподілу. І, нарешті, в католицькій, або латинській, моделі незначна увага приділяється як зайнятості, так і соціальному перерозподілу. Держави з соціал-демократичною (соціалістичною) і ліберальною моделями мають помірний ступінь бідності, тоді як держави з консервативною або католицькою моделями - більш високий. Це означає, що соціальний перерозподіл важливіший, ніж розподіл зайнятості в боротьбі з бідністю, або, принаймні, що консервативний підхід в боротьбі з бідністю є неадекватним [40].

В 1990-і рр. системи соціального захисту в економічно розвинених країнах зіткнулися з фінансовими труднощами, викликаними, головним чином, старінням населення та швидким зростанням витрат на страхові гарантії по старості і хворобі. Ця тенденція буде поглиблюватися, оскільки демографічна ситуація останніх років свідчить про постійне зростання цих витрат поряд зі стабілізацією витрат на сімейну допомогу в зв'язку з майже незмінним числом їх одержувачів.

Соціал-демократична модель, яка також має назву скандинавської або нордичної, характерна для скандинавських держав. Головним принципом соціального забезпечення тут є універсалізм. Фінансовими засадами цієї моделі є стабільний і високий рівень продуктивності, об'єднання роботодавців і профспілки працівників, а також договірні відносини між ними, які контролюються державою. Це можливо при наявності сильного, але децентралізованого управління. Історично склалося, що комуни в Скандинавії (Норвегії та Швеції) з XVIII ст. відповідали за стан бідних, старих, дітей (особливо осиротілих) [40].

Хоча першою ввела обов'язкове страхування Німеччина за канцлера Бісмарка, Швеція відстала від неї ненадовго. Уже перед Першою світовою війною діяло дві системи обов'язкового страхування: для літніх і інвалідів (пенсійне страхування по старості та інвалідності) і від безробіття. Це дозволило розірвати зв'язок старості і бідності, призвело до виникнення поняття «забезпечена старість»[40,с.159].

У 1930-і рр. в Швеції і Норвегії (Фінляндія в силу історичних причин запізнювалася, проте після Другої світової війни можна вже говорити про Скандинавію в цілому) був сформульований новий підхід до соціальних цілей суспільства. Необхідно було скоротити різницю в умовах життя, оскільки виявилось, що соціальний захист підвищує попит на товари і послуги на внутрішньому ринку у «слабких» верств населення і тим самим сприяє економічному зростанню.

Тоді ж вперше були введені дотації на кожну дитину для кожного з батьків. Дитина стала об'єктом соціального захисту, причому без всяких спеціальних умов у вигляді багатодітності, неповноти сім'ї тощо. В результаті склалася якась «картина соціального світу», де чітко позначилися групи, пов'язані з конкретними проблемами, а не з бідністю, яка «зникла».

Це, наприклад, такі «слабкі» групи:

- діти до 6 років;
- діти з неблагополучних сімей і важкі підлітки;
- люди похилого віку;
- особи з особливими потребами;
- безробітні;
- «залежні» (алкоголіки, наркомани тощо) [40,160].

Консервативна модель в даній класифікації (часто її називають «континентальною», європейською, відповідно до її геополітичної домінанти, або «інституційною») в якості центрального принципу висуває упор на ринок в поєднанні з розвитком страхування під державним наглядом. Заслуга в

формуванні страхового законодавства належить ще канцлеру Бісмарку [40,с.168].

Консервативна модель побудована на взаємних зобов'язаннях найманих працівників і роботодавців, на принципі трудової участі (краще забезпечений той, хто більше працює і більше заробляє) і на перевазі реабілітації, в порівнянні з виходом на пенсію, щоб не допускати дострокового відходу в зв'язку з втратою працездатності.

Ліберальна модель також розглядає ринок як найбільш важливу сферу для організації людської взаємодії, але відрізняється від консервативної принаймні в двох відносинах. По-перше, передбачено соціальне забезпечення залишкового типу, тобто люди, як правило, повинні бути здатні існувати в суспільстві і без соціального забезпечення. По-друге, в даний час уряд несе обмежену, і, тим не менше, загальну відповідальність за соціальне забезпечення всіх громадян. Відповідно соціальне забезпечення пов'язано з великими вкладеннями, що приводять, таким чином, до малої віддачі. Через залишковий характер фінансування, реалізація моделі залежить від наявності великого обсягу добровільної і неформальної допомоги.

Принципи католицької (латинської) моделі соціальної політики опубліковані в ряді «папських листів», виданих Ватиканом протягом ХХ століття. Головним принципом є «допоміжність». В цю ідею вдихнуло нове життя її введення в лексикон ЄС. У християнському соціальному вченні принцип «допоміжність» означає, що найближча інстанція повинна завжди намагатися вирішувати можливі проблеми. Природно, індивід є найближчою інстанцією. Якщо він не може собі допомогти, то звертається до сім'ї і родичів. Наступною інстанцією буде місцева громада, включаючи церкву в цивільні організації, а також сусідів тощо. Якщо і це не допоможе, то індивіду слід скористатися послугами страхування. Останньою інстанцією є державний сектор [55].

У католицькій моделі сім'я та інші інститути громадянського суспільства в місцевій громаді грають основну роль. Модель передбачає наявність структури

клієнтизму і патронажу, злегка розмитою розвитком ринкових структур, а також політичних і соціальних прав особистості.

Говорячи про концептуальний підхід до вироблення моделі соціальної політики необхідно відзначити, що вона може бути класифікована за двома основними критеріями. Перша класифікація може бути здійснена з точки зору її цільових установок. В цьому плані розрізняють концепції соціального і субсидіарного держави [56].

Проведений аналіз різних типів соціальної політики дозволяє зробити висновок про подвійність її головних завдань. В основі кожної з моделей соціальної держави лежить свій базовий принцип, який впливає зі співвідношення частки участі в реалізації соціальної політики її основних суб'єктів - держави, корпорації та особистості.

Досить цікавим є досвід проведення соціальної політики в країнах Центральної та Східної Європи. У соціальній політиці і в політиці зайнятості цих країн простежуються два етапи. Перший етап - етап стабілізації і лібералізації, другий - з моменту входження цих країн в режим економічного зростання. Багато процесів, що відбуваються на першому етапі, аналогічні тим, які відбуваються в Україні, хоча масштаби падіння і доходів, і виробництва там були значно менше [56].

На першому етапі важливою проблемою стали безробіття і падіння доходів населення. Однак в цих країнах не було високої соціальної напруженості, соціальних конфліктів і масових виступів. Важливим фактором активізації соціального захисту населення стало прийняття у всіх країнах комплексу так званих «соціальних законів», які чітко визначили порядок допомоги бідним верствам населення і джерела їх фінансування. Причому відбувалося жорстке регламентування фонду зарплати майже у всіх країнах[43].

На другому етапі акценти в соціальній політиці, перш за все в політиці зайнятості, змінюються. Якщо на першому етапі політика носила в основному пасивний характер (допомоги по безробіттю, достроковий вихід на пенсію та ін.), то на другому етапі політика має більш активний характер: створення нових

робочих місць, організація громадських робіт, відстрочення банкрутств підприємств з метою збереження робочих місць.

Досвід розвинутих західних країн свідчить про те, що характер соціальних витрат є прерогативою соціальної політики. Йдеться про принципи задоволення соціальних потреб і забезпечення соціальних гарантій держави або за рахунок оплати соціальних гарантій самими споживачами безпосередньо або роботодавцями, або в змішаній формі за рахунок різного комбінування зазначених форм. В економіці розвинених країн широко поширений саме цей спосіб комбінування в різних поєднаннях. Вибір конкретної моделі здійснення соціальної політики завжди залежить від історичних, соціокультурних та економічних умов, а також визначається конкретним типом суспільно-політичного устрою держави, її ідеологічними, духовними принципами, особливостями пережитого історичного етапу[3]. Але в будь-якому випадку соціальна держава в сучасних умовах передбачає наявність, з одного боку, сильної держави, здатної нести відповідальність за розвиток людських ресурсів, а, з іншого - наявність розвинених інститутів громадянського суспільства, здатних поставити державу під свій контроль.

РОЗДІЛ 3

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ

3.1. Нормативні основи соціальної політики в Україні

Правове забезпечення соціальної політики здійснюється нормами Конституції України, міжнародно-правовими актами, ратифікованими Україною (акти ООН, МОП, Ради Європи тощо), численними законами й підзаконними нормативно-правовими акти, актами соціального діалогу, локальними нормативно-правовими актами.

Конституція України встановила перелік основних соціальних прав і свобод людини і громадянина згідно з сучасними світовими стандартами та підходами. Основні з них: право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, а також результатами своєї інтелектуальної діяльності (ст. 41); право громадян на працю, заробітну плату (ст. 43); право на відпочинок (ст. 45); право на страйк для захисту своїх соціальних і економічних інтересів (ст. 44); право на належний соціальний захист (ст. 46); право на житло (ст. 47); право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (ст. 48); право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49); право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50); право дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на державне утримання і виховання (ст. 52); право на державний захист сім'ї (ст. 53); право на освіту (ст. 53). [29].

Право громадян на соціальний захист в Україні конкретизоване в спеціальних законах, серед яких - "Про зайнятість населення", "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття", "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", "Про державну допомогу сім'ям з дітьми", "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту", "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні" тощо.

В Україні проводиться робота щодо адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів, у тому числі у сфері соціального захисту. До основних завдань соціальної політики України віднесено наближення

національного законодавства до міжнародних стандартів відповідно до Європейської соціальної хартії, рішень ООН, конвенцій МОП, інших міжнародних норм [21-28].

Серед європейських актів особливе значення має Європейська соціальна хартія (переглянута) від 3 травня 1996 року [14], ратифікована Законом України від 14 вересня 2006 року № 137-V. Саме в цьому акті закріплені найбільш повний каталог соціальних прав людини і досить високий рівень їх гарантій. Україна поступово розширює перелік статей і пунктів Частини II ЄСХ (п), за якими бере на себе зобов'язання вважати їх обов'язковими. Сьогодні таких статей і пунктів налічується 28 і 65 відповідно.

До 2021р. нормативно-правовим актом, у якому визначались основні принципи й норми соціальної політики, була Генеральна угода про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2019–2021 роки [15], підписана 14 травня 2019 року відповідно до Законів України «Про колективні договори і угоди», «Про соціальний діалог в Україні» між всеукраїнськими об'єднаннями організацій роботодавців в особі Спільного представницького органу сторони роботодавців на національному рівні, всеукраїнськими об'єднаннями професійних спілок в особі Спільного представницького органу репрезентативних всеукраїнських об'єднань профспілок на національному рівні та Кабінетом Міністрів України.

Потрібно звернути увагу на застосування у назві Генеральної угоди терміна «соціально-економічна політика», хоча очевидно, що слід було застосувати окремо терміни «соціальна політика» та «економічна політика».

Сторони Генеральної угоди домовилися здійснювати соціальний діалог з питань формування та реалізації державної соціальної, економічної політики. Проте якщо в Генеральній угоді визначені орієнтири економічної політики держави на 2019–2020 роки (у преамбулі до Розділу I), то аналогічні положення щодо соціальної політики на майбутній період в Угоді відсутні.

Предметом Генеральної угоди є широке коло питань регулювання трудових, економічних та соціальних відносин у сферах розвитку економіки та

вітчизняного виробництва, забезпечення продуктивної зайнятості населення, збереження й створення робочих місць, оплати праці, гідних умов праці та соціального захисту працюючих, молодіжної політики, задоволення духовних потреб населення, соціального діалогу, гуманітарній сфері. Більша частина положень Генеральної угоди стосується конкретних зобов'язань Сторін у зазначених сферах протягом усього терміну дії Угоди або визначених конкретних періодів протягом цього терміну. У Загальних положеннях Генеральної угоди зазначається, що положення Угоди діють безпосередньо і є обов'язковими для всіх суб'єктів, що перебувають у сфері дії Сторін [69].

Отже, незважаючи на значення Генеральної угоди як основного акта соціального діалогу, вона не може вважатися нормативно- правовим актом, яким би були комплексно визначені концептуальні положення соціальної політики в Україні[69].

Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» була одним із векторів визначення проведення пенсійної реформи та реформу системи соціального захисту , проте дане реформування не принесло позитивних результатів і ніяким чином не покращило життя українців[58]. Навпаки, за версією Bloomberg, у 2017 році Україна увійшла в десятку найбідніших країн світу. Гірші від України справи лише у Венесуелі (перша сходинка), Південній Африці, Аргентині, Греції, Туреччині та Іспанії [3].

В Україні декілька разів указами Президента України схвалювалися основні напрями соціальної політики на певний період задля створення умов для формування й реалізації соціальної політики на основі визначеної стратегії економічного розвитку та фінансової стабілізації, забезпечення конституційного права кожного на достатній життєвий рівень. Так, в 2004р. такий акт, який мав назву «Основні напрями соціальної політики України на період до 2004 року», був схвалений Указом Президента України від 24 травня 2004 року . Цей нормативно-правовий акт був не просто «декларацією намірів», у ньому також говориться про механізм здійснення соціальної політики, а саме необхідність розроблення механізму фінансового, правового, інформаційного забезпечення

здійснення основних напрямів державної соціальної політики. Практику схвалення такого акту слід визнати доцільною. Указами президента України соціальна політика постійно корегувалась втім, основні напрями соціальної політики слід все ж таки закріплювати не на підзаконному рівні, а в окремому законі, оскільки сьогодні в Україні відсутня передбачена на законодавчому рівні довгострокова концепція соціальної політики.

З метою визначення основних завдань Міністерства соціальної політики України на 2022 бюджетний рік і два бюджетні періоди, що настають за плановим (2023–2024 роки), з урахуванням Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, забезпечення дотримання яких встановлено Указом Президента України від 30.09.2019 № 722/2019, та завдань, встановлених Стратегією людського розвитку, схваленою Указом Президента України від 02.06.2021 №225, Програмою діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 12.04.2020 № 471, Національною економічною стратегією на період до 2030 року, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 179, і відповідно до статті 22 Бюджетного кодексу України. У 11.02.2022р. був прийнятий Наказ «Про затвердження Стратегічного плану діяльності Міністерства соціальної політики України на 2022 бюджетний рік і два бюджетні періоди, що настають за плановим (2023–2024 роки)» [58].

Вдосконаленню правового забезпечення соціальної політики сприятимуть також кодифікація трудового й соціального законодавства, розроблення державних соціальних стандартів, які б забезпечували гідний рівень життя людини, впровадження механізму проведення експертизи законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань договірного регулювання трудових, економічних і соціальних відносин та їх відповідності потребам держави й вимогам інтеграції у міжнародні системи економічного та соціального розвитку, розроблення та впровадження чіткого компенсаційного механізму в разі невиконання законодавчих гарантій.

3.2. Соціальна стратифікація як детермінанта соціальної політики в Україні

Оцінюючи ситуацію, яка склалася в Україні, доцільно наголосити, що сучасні трансформаційні процеси торкаються цивілізованих основ суспільства щодо зміни моделей і регуляторів соціальної діяльності. Руйнуються звичні норми соціальних відносин, змінюється система цінностей, коли відхиляються попередні стереотипи, а нові ще тільки формуються. Зокрема, елітарний принцип “рівності” більшість вже не сприймає, але й поляризація доходів, яка складається, в силу своїх нераціональних масштабів не може сприйматися як соціальна норма.

Більшість населення оцінює дуже багатих людей негативно, що призводить до зниження стимулів до праці. Якщо в радянському суспільстві праця розглядалася як найвища цінність з орієнтацією населення “жити, щоб працювати”, то на сьогодні якість, кваліфікація, професіоналізм значно втратили суспільне призначення, якщо розглядати оплату як суспільну оцінку. Стимули до праці ослабли і не останню роль у цьому відіграло падіння рівня заробітної плати, її не виплата та не виправдана диференціація.

Використовуючи методи західних учених, деякі дослідники вважають, що в нашому суспільстві сьогодні до вищого класу можна віднести 1–3 % загальної чисельності населення, середнього – 5–7 %, нижчого – 90 % і навіть більше. За даними моніторингового проекту “Європейське соціологічне дослідження” (2010 р.) в Україні до класу буржуазії можна віднести 1,5 % населення, до дрібної буржуазії – 0,8 %, до менеджерів – 12,8 %, до робітничого класу – 84,9 % [45, с. 67].

За даними держкомстата 2020-21рр. номінальна середньомісячна заробітня плата збільшилась з 2020р. – 10 497 грн., 2022 - 14 577 грн., але рівень безробіття населення збільшився з 8,2 до 9,2% [10]. Чисельність наявного населення 2020 р. - 41,6 млн. осіб, 2021р. - 41,2 млн. осіб., зменшилась кількість новонароджених, тис. осіб: 2020 р. - 293,4, 2021р.- 272,0, збільшилась кількість померлих, тис. осіб: 2020 р. - 616,8, 2021р.-714,3. [10].

Отже, в цілому соціальна структура українського суспільства характеризується соціальною нестабільністю як на рівні процесів, що відбуваються всередині соціальних груп і між ними, так і на рівні самоусвідомлення особистістю свого місця й ролі в системі соціальної ієрархії. Йде активний процес “розмивання” традиційних груп населення, відбувається становлення нових видів міжгрупової інтеграції за формами власності, прибутками, включення у владні структури, соціальної самоідентифікації. Зміст соціально-політичних відносин став значною мірою залежати і від наявності економічних класів, які різняться за ступенем прибутків людей, що належать до них [57].

В українській соціальній, політичній та в державно управлінській науці розповсюджена наступна стратифікація суспільства.

Перша страта визначається як найвищий прошарок в ієрархії стратифікаційної структури, ця страта є авангардом та організатором розвитку соціально орієнтованої економіки.

Представники другої страти займаються крупною та середньою підприємницькою діяльністю й є активними двигунами та інноваторами системи реформування економіки. Члени цієї страти управляють великою кількістю економічних ресурсів, мають вищу професійну освіту та професійні знання й навички, і провідна її частина тісно пов'язана з державною владою та зарубіжним капіталом. Друга страта вважається провідною у стратифікаційній структурі будь-якого суспільства, оскільки її члени впливають на рішення влади стосовно економіки країни. Отже, чим більше представників цієї страти, тим даний вплив є сильнішим [45].

Третя страта має певну кількість приватного капіталу й отримує прибутки від капіталовкладень. Представники цієї страти є відкритими для реформ, є провідними виробничими силами економіки країни.

До четвертої страти належать провідні спеціалісти в різних галузях народного господарства, які являють собою передову виробничу силу й культуру суспільства, виступають інноваторами та стимулюють прогрес у суспільстві.

Представники цієї страти формують розвиток економіки й тісно пов'язані з представниками перших трьох страт, які володіють організаційними та економічними ресурсами.

П'ята страта складається із середнього та нижчого прошарків держслужбовців, управлінців нижчої ланки та непрофесіональних службовців на підприємствах і в організаціях різних форм власності. Представники цієї страти є соціально мобільними і виступають як резерв першої, другої та четвертої страт. Окрім того, ця страта є важливим складником середнього прошарка сучасного суспільства.

Представники шостої страти володіють невеликим приватним капіталом, їхня кількість залежить від економічної ситуації в країні та етапу розвитку економічних реформ. За сприятливого збігу обставин представники цієї страти мігрують у страту приватних підприємців [3].

В останній час швидкими темпами формується сьома страта, що пов'язано з формуванням сектора послуг та розвитком видів економічної діяльності, які надають послуги. На розвиток цієї страти та розширення чисельності її представників також впливають урбанізація, рівень обслуговування, який прагне до міжнародних стандартів, процеси інтеграції та глобалізації.

До восьмої страти переважно належать робітники видів економічної діяльності «промисловість» та «будівництво». Представники цієї страти відрізняються між собою за рівнем доходів, соціальним статусом та соціальним забезпеченням залежно від того, до якої галузі економіки вони належать. Незважаючи на це, представники страти завжди мають можливість перейти до більш високих за соціальним статусом страт, якщо отримають вищу освіту, більш високу кваліфікацію тощо.

Дев'ята страта включає робітників виду економічної діяльності «сільське господарство, лісне господарство та рибне господарство». Залежно від економічної орієнтованості регіона країни (промисловий чи сільськогосподарський) різниться кількість представників цієї страти, які мають можливість мобільності до третьої, шостої та восьмої страт.

Десята страта являє собою переважно безробітне населення у працездатному віці (крім учнів). Ця страта є в будь-якому суспільстві, але кількість її представників залежить від рівня економічної ситуації в країні та розвитку виробничої сфери.

Враховуючи реалії розвитку українського суспільства, а саме глибокий суспільний переворот соціальних принципів та регуляторів, які формують мобільну соціальну структуру, появу нових каналів підвищення статусів, посилення горизонтальної та вертикальної мобільності населення, активізацію процесів маргіналізації, поглиблення поляризації українського суспільства за рівнем доходів, для дослідження стратифікаційних процесів в Україні застосовується мультипарадигмальний підхід, згідно з яким концепція соціальної нерівності базується на соціально-економічних факторах нерівності, серед яких переважне місце належить саме економічним факторам[1].

Нижчий прошарок – це найменш кваліфіковані та найменш бідні групи населення, що мешкають за межою бідності. Серед різних форм бідності надзвичайно важлива так звана суб'єктивна бідність, визначена за самоідентифікацією. Згідно з даними самооцінки домогосподарствами України рівня своїх доходів, проведеної в січні 2017 р., лише 6,2% домогосподарств були задоволені своїми доходами та робили заощадження; 44% постійно відмовляли собі в найнеобхіднішому, крім харчування; 45,7% були задоволені доходами, але заощаджень не робили; 4,1% не вдавалося забезпечити навіть достатнє харчування. Під час опитування було також виявлено [16, с. 74–76], що в 2016 р. всі домогосподарства, які відносять себе до бідних, становили 11 128,55 тис. (72,3% від загальної кількості домогосподарств країни); до небідних, але ще й не до представників середнього класу – 3 822,19 тис. (27%); до тих, які постійно відмовляли собі в найнеобхіднішому, крім харчування, – 6 609,59 тис. (44%). [1].

У зв'язку з таким нестабільним соціальним станом, в Україні об'єктивно сформувались основні напрями соціальної політики, спрямованої на вирішення проблем соціальної стратифікації [71]. Серед них визначимо наступні:

1-ша складова — активна соціальна політика, спрямована на забезпечення реалізації підприємницького, трудового, інтелектуального та творчого потенціалу населення:

- вдосконалення системи захисту права власності, боротьба з монополіями та захист конкуренції;

- структурна перебудова економіки України шляхом нарощування частки інноваційного сектору та скорочення частки ресурсно-добувних виробництв; використання існуючих конкурентних переваг України як виробника та експортера продуктів харчування, рекреаційного та туристичного центру, транспортної розв'язки тощо; подальший розвиток авіабудування, космічних технологій, атомної енергетики, автомобільної промисловості, виробництва зброї та військової техніки тощо;

- сприяння реалізації власного підприємницького, трудового, інтелектуального, творчого потенціалів індивідів значною мірою за рахунок створення сприятливих умов для розвитку малого підприємництва, а також поліпшення інвестиційного клімату в Україні для створення нових виробництв, бажано інноваційних, за рахунок як іноземних, так і вітчизняних капіталовкладень;

- підвищення рівня оплати праці та створення стимулів для високопродуктивної праці, а також постійного поглиблення знань та вдосконалення навичок робітників;

- боротьба з еміграцією шляхом забезпечення нормальних умов життя та створення можливостей для реалізації трудового інтелектуального і творчого потенціалу наших співвітчизників в Україні;

2-га складова — пасивна соціальна політика, що полягає у соціальному забезпеченні незахищених верств населення та вдосконаленні системи відтворення людського потенціалу країни:

- підвищення рівня соціального захисту пенсіонерів, інвалідів, неповнолітніх дітей, хворих, безробітних тощо шляхом доведення соціальних стандартів до рівня, який би забезпечував задоволення не тільки фізіологічних, а й

соціальних та духовних потреб людини на гідному рівні. При цьому допомога може надаватися як у грошовій, так і в натуральній формі;

- створення та розвиток інститутів, які б гарантували збереження заощаджень громадян та їх захист від інфляції;
- розвиток страхування, у тому числі впровадження страхової медицини;
- вдосконалення системи освіти, спрямоване на підвищення як загального рівня освіченості та культури громадян, так і на поглиблення професійних знань, у тому числі за рахунок формування у майбутнього фахівця не тільки теоретичної бази, а й практичних навичок майбутньої діяльності [71].

Крім цього, важливою складовою державної політики, спрямованої на підвищення рівня життя населення та на подолання бідності й надмірної соціальної нерівності, є боротьба з корупцією та тіньовим сектором. Зокрема, йдеться про такі заходи:

- створення дієвої судової системи;
- підвищення заробітних плат у державному секторі та забезпечення відповідальності за хабарництво;
- декларування доходів і витрат чиновниками та членами їх родин;
- припинення роботи нелегальних конвертаційних центрів і обмеження готівкових операцій між суб'єктами підприємницької діяльності;
- боротьба з порушеннями митних процедур;
- заборона або значні обмеження співпраці з офшорними зонами; обмеження кількості контролюючих органів, оптимізація їх повноважень та посилення контролю над результатами їх роботи;
- мінімізація, а краще повна ліквідація, податкових пільг, адже в нашій країні вони скоріше є не засобом стимулювання окремих галузей або виробництв, а методом нечесної конкуренції та розкрадання коштів державного бюджету;
- спрощення звітності суб'єктів підприємницької діяльності, у тому числі за рахунок обмеження дублювання інформації в різних формах звітності [71].

Не дивлячись на достатньо оптимістичні дані, суттєвого зростання добробуту більшість громадян не відчула, що свідчить про недостатню ефективність соціальної політики держави. Можна запропонувати наступні шляхи її вдосконалення:

- Особлива увага повинна приділятися активній складовій соціальної політики держави. Працездатним громадянам потрібно створити умови для продуктивної праці, забезпечити сприятливий клімат на робочих місцях, достойну заробітну плату. За рахунок податків буде наповнюватись державний бюджет, що дасть змогу забезпечити пасивну складову, а саме захист соціально незахищених верств населення.

- Пасивна складова соціальної політики повинна бути спрямована на підтримку тих громадян, які дійсно в силу ряду умов не можуть забезпечити собі рівень доходів, достатній для існування в межах мінімальних стандартів проживання.

- Цифровізація роботи соціальних служб з метою створення комфортних умов отримання соціальної допомоги людям, які її потребують.

- Соціальна політика держави повинна бути спрямована на соціальне забезпечення, соціальну допомогу, житлові програми, охорону здоров'я, освіти.

- Підтримки держави потребують також такі соціально орієнтовані сфери діяльності в країні, як харчова та легка промисловість, які виробляють важливі для людей продукти харчування, одяг та взуття.

Соціальна політика вирішальною мірою впливає на стратегію конкуренції держави на світовому ринку та конкурентоспроможність національної економіки, так як забезпечує розвиток людського потенціалу, соціальну стабільність у суспільстві, покращення інвестиційно-інноваційного клімату в країні [3].

У ринковій економіці не варто перебільшувати роль державних соціальних програм (суспільних фондів споживання). Розширення суспільних фондів споживання знижує стимулюючу роль доходів, оскільки з кола засобів життєзабезпечення, які можна було б придбати за гроші, випадають важливі

соціальні блага і послуги. Державна система соціального захисту повинна відігравати підпорядковану роль і мати адресний характер, тобто стосуватися переважно особливо неімущих верств, непрацевдатної частини населення.

Але, незважаючи на перешкоди, сьогодні країна визначила такі стратегічні напрями розвитку соціальної політики:

– збільшення уваги на демографічну політику держави, яка виконуватиме функцію регулювання психологічної схильності людей до тієї чи іншої демографічної поведінки, яка водночас потребуватиме соціального захисту і допоможе розв'язати низку питань соціальної політики;

- створення екологічно та соціально безпечних умов життя;
- захист громадян від інфляції за допомогою своєчасної індексації доходів;
- обмеження безробіття та стимулювання зайнятості населення;
- погашення заборгованості із заробітної плати та соціальних виплат;
- розвиток соціальної інфраструктури, створення умов для виховання, освіти, духовного розвитку дітей, молоді тощо [1].

Таким чином, сукупність негативних процесів, що відбуваються в даний час в Україні (погіршення фізичного здоров'я, скорочення середньої тривалості життя, збільшення диференціації доходів різних груп населення, погіршення соціальної захищеності, соціального забезпечення, зниження реальної заробітної плати, середньої пенсії, соціальна деградація частини населення, погіршення умов і охорони праці, нестабільний розвиток галузей соціальної сфери тощо), несе в собі серйозну загрозу соціально-економічному розвитку і різко посилює необхідність використання принципово нових підходів до оптимізації існуючого механізму формування і реалізації соціальної політики з урахуванням міжнародних стандартів і сучасних умов [31].

ВИСНОВКИ

Теоретико-методологічне обґрунтування проблеми соціальної стратифікації як фактору політичної нестабільності є дуже важливим, оскільки досить часто у науковій літературі звичними стали поняття “середній клас”, “нижчі верстви населення”, “соціальна верхівка”, “маргінальні групи суспільства” та інші. Однак змістовна сторона цих понять дуже розмита, їх кордони зазвичай визначаються завданням конкретного дослідження. Робить проблематичним співставлення результатів досліджень і використання їх в роботах з цієї теми відсутність універсальних понять. А якщо вдається випрацювати такі поняття, то виникають проблеми з компонентами, які в них включені та характерними рисами, що їх відрізняють.

Таким чином, внаслідок операціоналізації понять визначились основні з них, які були використанні при дослідженні проблеми.

Соціальна стратифікація – це розшарування суспільства на верстви чи класи за економічними, політичними, демографічними та іншими ознаками. Особливу увагу звернемо на соціально-професійні та економічні ознаки.

Середній клас – клас, що займає проміжне місце між багатими і бідними, володіє значним рівнем забезпеченості, високим професіоналізмом та громадською активністю, що дасть змогу йому виступати стабілізатором суспільства та провідником прогресу у державі.

Маргінальність – стан індивідів і груп у ситуації, яка змушує їх під впливом зовнішніх факторів, що пов’язані з соціально-економічними і соціокультурними переструктуруваннями суспільства в цілому, змінити своє соціальне положення та призводить до суттєвої зміни або втрати попереднього соціального статусу, зв’язків, середовища, а також соціокультурних цінностей.

Маргінальні групи – соціальні верстви, які внаслідок різних змін у суспільстві, нестабільності соціально-політичних відносин або інших обставин в особистому житті виходять за межі тієї чи іншої соціальної спільноти й опиняються на периферії існуючих суспільних зв’язків, або ж на межі тієї чи іншої соціальної групи.

Політична стабільність – система зв'язків між різноманітними політичними суб'єктами, для яких характерні певна цілісність, стійкість, єдність, здатність ефективно і конструктивно виконувати покладені на неї функції.

Соціальна політика є складовою внутрішньої політики держави. Вона спрямована на забезпечення добробуту громадян через надання їм можливості отримати необхідні матеріальні, культурні та духовні блага. Соціальна політика є методом державного регулювання ринкової економіки шляхом розподілу і перерозподілу суспільних благ та розбудови відносин між працівниками при їх створенні. Вона має специфічні особливості, такі як гуманістичне спрямування, орієнтованість на розвиток людини. Соціальна політика держави реалізується через соціальні програми, які базуються на законодавчо-нормативній базі країни. Соціальна політика впливає на конкурентоспроможність національної економіки, так як забезпечує розвиток людського потенціалу, покращення інвестиційно-інноваційного клімату в країні, соціальну стабільність та у суспільстві.

Сутність соціальної політики пов'язується з підтримкою і розвитком відносин між різними соціально-демографічними групами населення та всередині них, створенням умов для їх нормальної життєдіяльності, встановленням соціальних гарантій та економічних стимулів для участі в суспільному виробництві, соціальним забезпеченням і соціальним розвитком. В центрі уваги соціальної політики має бути людина, її добро- бут, створення умов для її розвитку та самореалізації, життєзабезпечення й соціальної безпеки населення загалом.

Об'єктами соціальної політики є члени суспільства як споживачі та виробники суспільних благ і послуг, система соціальних інститутів і система соціальних взаємовідносин.

В умовах соціальної економіки як суб'єктів соціальної політики доцільно виділяти: державу, яка виступає одночасно як гарант, господарюючий суб'єкт, арбітр; органи виконавчої влади на державному і регіональному рівнях; органи місцевого самоврядування; підприємства й організації всіх форм власності;

політичні партії; громадські та профспілкові організації; благодійні організації; об'єднання, фонди; окремих громадян і групи громадян.

В країнах з розвинутою ринковою економікою прийняті різні моделі соціальної політики. Скандинавська модель характеризується високим ступенем універсальності і інституціоналізації з упором на державний сектор. Там, проте, і громадська думка, і парламент шукають шляхи скорочення податків на основі використання переваг громадянського суспільства і ринку. Як уже сказано, розвиток йде в бік приватизації, децентралізації і дебіюрократизації з упором на приватні - добровільні або комерційні рішення замість рішень, що лежать в сфері державного сектора. У ліберальній моделі, з європейських країн найбільш вираженою в Великобританії, упор робиться на організоване і частково субсидоване державою соціальне страхування у поєднанні з приватною благодійністю. У консервативній (корпоративній) моделі, що діє в центральноєвропейських державах, упор робиться на рішення, пов'язані з ринком праці, де роботодавці та наймані працівники укладають угоди, що вступають в силу, наприклад, в разі незайнятості, хвороби або старості.

Правове забезпечення соціальної політики здійснюється нормами Конституції України, міжнародними актами, ратифікованими Україною (акти ООН, МОП, Ради Європи тощо), численними законами й підзаконними нормативно-правовими актами, актами соціального діалогу, локальними нормативно-правовими актами.

Виходячи з положень Конвенції МОП No 117 про основні цілі та норми соціальної політики 1962 року, бачимо, що основними цілями соціальної політики є досягнення добробуту й розвитку населення; заохочення його прагнення до соціального прогресу; підвищення рівня життя; скасування будь-якої дискримінації серед працівників.

Ефективний механізм реалізації соціальної політики має здійснюватися на ґрунтовній законодавчій основі. У цей час нормативну основу соціальної політики складають Конституція України, міжнародно-правові акти,

ратифіковані Україною, закони та підзаконні нормативно-правові акти, акти соціального діалогу, локальні нормативно-правові акти.

Через значну кількість законодавчих і нормативно-правових актів України, прийнятих без урахування закономірностей розвитку суспільства та об'єктивних економічних законів, теоретичного обґрунтування, а також присутність дублювання одних і тих самих питань у різних правових документах, їх якість визнано незадовільною.

Загальною проблемою чинних законодавчих та нормативно-правових актів, що регулюють державну соціальну політику в Україні, визначено відсутність чітко сформованих і законодавчо закріплених пріоритетів цієї політики, що не дає змоги сприймати й реалізувати її як єдиний взаємопов'язаний комплекс принципів і заходів. За цього акцентовано увагу на виокремленні пріоритетів державної соціальної політики не тільки на короткотерміновий, а й на довготерміновий періоди. Тобто потрібна відповідна стратегія соціального розвитку держави, яка була б основою для визначення тактичних і стратегічних цілей економічної політики. Відсутність такої стратегії робить дії хаотичними, незрозумілими як для керівництва держави, так і для її громадян. Тому першочерговим завданням для органів державної влади, на нашу думку, має бути розробка стратегії соціального розвитку країни на мінімум на 20 років (Національної соціальної доктрини України), а на її основі – економічної та екологічної доктрин як державних правових актів

Видається доцільним прийняти Закон України про соціальну політику, нормами якого слід визначити поняття, основні цілі, функції, завдання, сфери, структурні елементи (підсистеми), суб'єктів та об'єктів соціальної політики, механізм та засоби її реалізації.

Вдосконаленню правового забезпечення соціальної політики сприятимуть також кодифікація трудового й соціального законодавства, розроблення державних соціальних стандартів, які б забезпечували гідний рівень життя людини, впровадження механізму проведення експертизи законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань договірного регулювання трудових,

економічних і соціальних відносин та їх відповідності потребам держави й вимогам інтеграції у міжнародні системи економічного та соціального розвитку, розроблення та впровадження чіткого компенсаційного механізму в разі невиконання законодавчих гарантій.

Основними завданнями сучасної соціальної політики України є:

- гарантування конституційних прав громадян на працю, соціальний захист, освіту, охорону здоров'я, культуру, житло;
- досягнення гідного рівня матеріального добробуту й умов життя людей;
- зниження рівня майнового розшарування населення, подолання бідності;
- забезпечення повної продуктивної зайнятості населення, підвищення якості і конкурентоспроможності робочої сили;
- орієнтація державної політики на сім'ю, забезпечення прав і соціальних гарантій сім'ям;
- забезпечення підтримки соціально найуразливіших верств населення;
- формування громадянського суспільства, забезпечення у ньому політичної стабільності та взаєморозуміння;
- розвиток духовності, культури, моральних засад, інтелектуального потенціалу Українського народу;
- збереження і зміцнення демографічного та трудового ресурсного потенціалу країни; стабілізація демографічної структури суспільства;
- розвиток соціальної інфраструктури;
- зміцнення фізичного здоров'я нації;
- оптимізація соціальної структури суспільства;
- встановлення гарантій забезпечення рівних можливостей для досягнення матеріального, екологічного і соціального благополуччя;
- зниження рівня безробіття населення і забезпечення продуктивної зайнятості;
- забезпечення стабільності суспільної системи;
- розвиток системи освіти, просвіти та поширення інформації з питань сталого розвитку [52].

Сьогодні для того, щоб Україна на світовій арені займала гідне місце, а якість життя громадян відповідала європейським стандартам, потрібно, щоб на зміну неефективній та нерентабельній соціальній політиці, прийшла політика, сконцентрована на потребах не тільки конкретної соціальної групи, але й кожної людини.

Україні на сьогоднішній день варто чітко визначити модель, згідно з якою буде побудована її соціальна політика. При цьому дана соціальна модель має бути сталою, тобто керівництво країни повинно її розвивати і реалізовувати незалежно від інтересів політичних сил, які перебувають при владі або прийдуть до влади після чергових виборів.

Для цього основними характеристиками нової моделі соціальної політики України мають стати: скорочення бідності та зміцнення позицій та ролі середнього класу; зміцнення конкурентоспроможності національної економіки на засадах інноваційної моделі розвитку і реалізація ефективної державної антикорупційної політики; випереджальне зростання рівня доходів громадян порівняно з інфляцією; скорочення фінансово незабезпечених пілг; збільшення рівня зайнятості населення та запобігання втраті кваліфікованих кадрів; поліпшення соціальної мобільності; поширення волонтерського руху [16].

Пріоритетність вирішення соціальних завдань логічно впливає з об'єктивної необхідності створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів України, їх оптимальної інтеграції до світового економічного простору, який висуває нові вимоги до процесу відтворення населення, формування соціально- трудових відносин, розвитку всіх сфер життєзабезпечення населення та його основного складника – робочої сили.

У зв'язку із цим необхідно трансформувати функції держави в управлінні соціальним розвитком; еволюція сучасних методів державного регулювання повинна відбуватися у напрямі зростання їх гнучкості, зміщення акцентів з регламентуючих та обмежуючих заходів на суто стимулюючі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Аксьонова І. Статистичний аналіз стратифікації українського суспільства за рівнем доходів. Економіка і суспільство. №15,18. С. 916-923.
2. Балтачєєва Н. А. Методологічні аспекти розробки структури механізму формування і реалізації соціальної політики в сучасних умовах. ВІСНИК Донбаської державної машинобудівної академії. No 2 (27), 2012. С.178-183 URL: http://www.dgma.donetsk.ua/science_public/ddma/201227/article/12BNAPMT.pdf (дата останнього звернення: 12.10.2022)
3. Бондаренко С. М., Бугас Н. В. Соціальна політика держави як основа забезпечення соціального розвитку. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2021. № 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1981> (дата звернення: 09.10.2022).
4. Бутник О. О. Аналіз моделей соціальної політики в країнах з розвинутими ринковими відносинами: досвід для України. Державне управління: удосконалення та розвиток. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/33.pdf (дата останнього звернення: 02.10.2022)
5. Вебер М. Основные понятия стратификации. Социологические исследования. 1994. No 5. С. 147–156.
6. Генеральна угода про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2019–2021 роки від 14 травня 2019 року. Урядовий кур'єр. 2019. No 132.
7. Гіденс Е. Соціологія. К.: Основи, 1999. 726 с.
8. Демографічні чинники бідності: моногр./за ред. Е. М. Лібанової. К.: Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2009. 184 с.
9. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/infografika/2022/o_soc_ek_Ukr/01_2022_u.pdf (дата останнього звернення: 23.10.2022)

10. Державний комітет статистики України URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата останнього звернення: 12.11.2022)
11. Європейська соціальна хартія (переглянута) (Страсбург, 3 травня 1996 року). Відомості Верховної Ради України. 2007. No 51. Ст. 2096.
12. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб. / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко; за ред. Л. В. Губерського. 2-ге вид., виправл. і доповн. К.: Знання, 2012. 759 с.
13. Європейський кодекс соціального забезпечення.: URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_651&p=1237807844867395 (дата останнього звернення: 12.11.2022)
14. Жуковська А.Ю. Соціальна і гуманітарна політика: навчальний посібник. Тернопіль: ТНЕУ, 2012. 250 с.
15. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015 (дата останнього звернення: 15.11.2022)
16. Зайцев Ю.К. Основні принципи формування концепції та моделі соціально-економічного розвитку України в умовах перехідного періоду. Стратегія економічного розвитку України. 2003. Вип. 5. С. 15–23.
17. Закон України «Про прожитковий мінімум» No 966-XIV від 15 липня 1999 року. ВВР України. 1999. No 38. Ст. 348.
18. Закон України «Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої)» 137-V від 14 вересня 2006 року. ВВР України. 2006. No 43. Ст.418.
19. Коваліско Н. Соціальна стратифікація: теоретичні та методичні засади дослідження на регіональному рівні. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2006. No 3. С. 138–139.
20. Кон М. Соціальна структура і особистість за умов радикальних економічних змін: порівняльний аналіз Польщі та України. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 1998. No 1–2. С. 121–137.

21. Конвенція про захист вимог працівників у випадку неплатоспроможності роботодавця No 173. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=993_286&p=1238577737175929 (дата останнього звернення: 22.10.2022)
22. Конвенція про захист заробітної плати No 95. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=993_146&p=1238577737175929 (дата останнього звернення: 19.10.2022)
23. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.: URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_004&p=1238154366976985 (дата останнього звернення: 10.11.2022)
24. Конвенція про мінімальний рік для прийому на роботу No 138. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=993_054&p=1238577737175929 (дата останнього звернення: 18.11.2022)
25. Конвенція про основні цілі та норми соціальної політики No 117. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=993_016&p=1238577737175929 (дата останнього звернення: 17.11.2022)
26. Конвенція про скорочення робочого часу до сорока годин за тиждень No 47. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=993_145 (дата останнього звернення: 12.09.2022)
27. Конвенція про сприяння зайнятості та захист від безробіття No 168. URL: [bin/laws/main.cgi?nreg=993_182&p=1238577737175929](http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=993_182&p=1238577737175929) (дата останнього звернення: 11.11.2022)
28. Конвенція про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення No 157. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=993_012&p=1238577737175929 (дата останнього звернення: 12.08.2022)
29. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. ВВР України, 1996. No 30. Ст. 141.
30. Коноплицкий В.А., Филина А.И. Экономический словарь. Толково-терминологический. Киев : КНТ, 2007. 624 с.

- 31.Корецька С.О. Соціальна політика України: теорія, методологія, механізми реалізації: монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2010. 445 с.
- 32.Кузьменко Т.М. Соціальна мобільність: наукова ретроспектива та реалії сучасного українського суспільства. Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету.Запоріжжя: Просвіта, 2008. Вип. XXIV: Соціальні та національні чинники революцій і реформ в Україні: проблеми взаємовпливів. С. 288–295.
- 33.Лібанова, Е. М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу.К.: КНЕУ, 2008. 330 с.
- 34.Лопушняк Г. С. Державна соціальна політика як передумова економічного розвитку України. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. 372 с.
- 35.Макеєв С. Соціальна мобільність у стратифікованому просторі. Навчальний посібник. К.: Вища школа соціології при Інституті соціології НАН України, 2006. С. 190–208.
- 36.Макеєв С. Статус класового аналізу в сучасній соціології. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2006. № 3. С. 81–91.
- 37.Макеєв С.О. Процеси соціальної структуризації в сучасній Україні. Українське суспільство на порозі третього тисячоліття. К.: Інститут соціології НАН України, 1999. С. 214–231.
- 38.Межа бідності в Україні та Європі URL: <http://zet.in.ua/http://zet.in.ua/socium/mezha-bidnosti-v-ukra%D1%97ni-ta-yevropi/> (дата останнього звернення: 12.07.2022)
- 39.Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_042 (дата останнього звернення: 17.09.2022)
- 40.Михненко А. Світові моделі соціальної політики: уроки для України / А.Михненко, Н. Щур. Вісник НАДУ: соціальна і гуманітарна політика.С. 2019-227.
- 41.Мних М.В. Соціальна політика нашої держави в умовах асоційованого членства України в ЄС. Український соціум. 2015. № 3 (54). С.114-124.

42. Молоканова В.М. Моніторинг практичної реалізації стратегії сталого розвитку в Україні. Аспекти публічного управління. 2018. № 11—12. С. 85—92.
43. Моторнюк У.І. Соціальна політика як необхідна умова функціонування соціальної держави. Економіка та держава. 2016. № 12.: URL: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2016/7.pdf (дата останнього звернення: 12.06.2022)
44. Моторнюк У.І. Соціальна політика як необхідна умова функціонування соціальної держави. Економіка та держава. 2016. № 12. С.17-25
45. Назарова.Г., Сотнікова Ю. Соціальна стратифікація сучасного українського суспільства. Соціальна економіка: навчальний посібник. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. – 285 с.
46. Оксамитна С. Ієрархія престижності професій і занять / С. Оксамитна, А. Патракова. Українське суспільство 1992–2007. Динаміка соціальної зайнятості / за ред. Ворони В.М., Шульги М.О. К.: Інститут соціології НАН України, 2007.–С. 170–179.
47. Осіпова Л.В., Плахтій В.Г. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні: Сучасний стан та перспективи. Проблеми економіки та політичної економії. 2018. Вип. 1. С. 125—138.
48. Про Глобальні цілі. URL: <http://sdg.org.ua/ua/pro-hlobalni-tsili> (дата останнього звернення: 18.10.2022)
49. Рекомендація щодо забезпечення доходу No 67. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=993_323&p=1238577737175929 (дата останнього звернення: 17.09.2022)
50. Симончук Е.В. Средний класс: люди и статусы. К.: Институт социологии НАНУ, 2003. 464 с.
51. Симончук О. Середній клас у соціальній структурі українського суспільства. Структурні виміри сучасного суспільства: Навчальний посібник. К.: Вища школа соціології при ІС НАНУ, 2006. С. 209–243.

52. Смагло О. В. Соціальна політика: реалії та перспективи. Причорноморські економічні студії. Випуск 38-2. 2019. С.70-76.
53. Смелзер Н. Неравенство, стратификация и класс. Социология. М.: Феникс, 1994. С. 273–303.
54. Сорокин П.А. Социальная мобильность. пер. с англ. М.В.Соколовой. М.: Academia, LVS, 2005. 588 с.
55. Социальная политика: учебник / под общ. ред. Н.А. Волгина. М. : Экзамен, 2003. 734 с.
56. Соціальна політика / за заг. ред. В.М. Пічі та Я.Б. Турчин. Львів: Новий світ, 2018. 318 с.
57. Статистичний щорічник України. Режим доступу: URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/11/zb_yearbook_2019.pdf (дата останнього звернення: 13.11.2022)
58. Стратегія сталого розвитку «Україна 2020» / Указ Президента України URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10> (дата останнього звернення: 17.09.2022)
59. Трунін С.Н. Економіка праці: підручник URL: <http://kniga.scienceontheweb.net/struktura-politika-dohodov-ryinochnoy-23655.html> (дата останнього звернення: 12.09.2022)
60. Україна увійшла до десятки найбідніших країні світу за версією Bloomberg /ТСН. URL: <https://tsn.ua/groshi/ukrayina-uviyshla-v-desyatku-naybidnishih-krayini-svitu-za-versiyeyu-bloomberg-890300.html> (дата останнього звернення: 19.09.2022)
61. Хартія основних прав Європейського Союзу URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_524&p=1237807844867395 (дата останнього звернення: 10.09.2022)
62. Хартія соціального забезпечення. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_418 (дата останнього звернення: 01.09.2022)

- 63.Харченко Т.О., Бондаренко С.М. Місцеве самоврядування: європейський досвід реформування. Ефективна економіка. 2017. №3.: URL: <http://www.economy.nauka.com.ua> (дата останнього звернення: 12.10.2022)
- 64.Холод, Н. М. Розподіл доходів та бідність у перехідних економіках: моногр. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. 442 с.
- 65.Чалюк Ю.О. Особливості соціальної політики ЄС. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. Вип. 5. Ч. 1. С. 115–118.
- 66.Чанишева Г. Соціальна політика: поняття, цілі та правове забезпечення. Трудове Право. № 11.2020. С. 80-85
- 67.Чернега, О.Б. Глобальна бідність: масштаби, тенденції і загрози розвитку : моногр. Донецьк : ДонНУЕТ, 2010. 235 с.
- 68.Чорна Л.О., Кудлаєнко С.В. Соціальна політика України: особливості та напрями розвитку. Агросвіт. 2018. Вип. 18. С. 16—20.
- 69.Чугунов І. Я., Качула С. В. Державна фінансова політика забезпечення соціального розвитку суспільства. Вісник КНТЕУ. Вип. 2. 2020. С. 87—98.
- 70.Чуприна О.О. Складові соціальної політики у сфері розв'язання проблем бідності та соціальної нерівності в Україні. Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого № 6.2011.С.75-85.
- 71.Шульц С., Джаман М., Луцків О. Інноваційні підходи до реалізації державної регіональної політики. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2018. Вип. 5. С. 133.
- 72.Юрчишин В. Консервація розбіжності у рівнях номінальних доходів населення.URL: http://dialogs.org.ua/dialog.php?id=112&op_id=1694 (дата останнього звернення: 22.10.2022)